

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՎԱԴԵՄԻԱ
ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՍԱՐԵՅ ԱՔԲԱՐԻ ՇԱՀՓԱՐ
ԼԱՐԵՍՏԱՆՅԻՆԵՐԻ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԾԻՍԱԿԱՐԳԸ ԵՎ
ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՎԱՏԱԼԻՔՆԵՐԸ
Է.00.04 «Ազգագրություն» մասնագիտությամբ
պատմական գիտությունների թեկնածուի
գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ – 2016

ИНСТИТУТ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ
НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

САРЕХ ШАКПАР

СЕМЕЙНАЯ ОБРЯДНОСТЬ И НАРОДНЫЕ
ВЕРОВАНИЯ ЛАРИСТАНЦЕВ

АВТОРЕФЕРАТ

Диссертации на соискание ученой степени
кандидата исторических наук по
специальности 07.00.04 "Этнография"

ЕРЕВАН-2016

Ատենախոսության թեման հաստատվել է ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտի գիտական խորհրդում

Գիտական ղեկավար՝ պ.գ.թ., Ս. Գ. Հոբոսյան
Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝ պ.գ.դ., պրոֆ. Ռ.Ա. Նահապետյան
պ.գ.թ. Թ.Ի. Ամրյան

Առաջատար կազմակերպություն՝ Մարդարապատի հերոսամարտի հուշահամալիր, հայոց
ազգագրության և ազատագրական պայքարի պատմության ազգային թանգարան:

Պաշտպանությունը կայանալու է 2017թ. հունվարի 26-ին, ժ. 14:00-ին ՀՀ ԳԱԱ

Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտում գործող ԲՈՀ-ի 007 Հնագիտության և
ազգագրության մասնագիտական խորհրդում (հասցեն՝ Երևան-0025, Չարենցի 15):

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտի գրադարանում:

Մեղմագիրն առաքված է 2016թ. դեկտեմբերի 26-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտական քարտուղար
պատմական գիտությունների թեկնածու

Հ. Ա. Մելքոնյան

Тема диссертации утверждена на ученом совете Института археологии и этнографии
Национальной академии наук Республики Армения

Научный руководитель; к.и.н., Обоян

Официальные оппоненты; д.и.н. проф. Р.А. Напетян

К.и.н. Т.И. Амрян

Ведущая организация: Мемориальный комплекс Сардарapatской битвы, национальный
музей этнографии Армении и истории освободительной борьбы.

Защита состоится 26 января 2017г. в 14:00 часов, на заседании специализированного совета
007 ВАК по археологии и этнографии, при Институте археологии и этнографии НАН РА
(адрес: Ереван-0025, ул Чаренца 15)

Автореферат разослан 26-го декабря 2016г.

Ученый секретарь специализированного совета

к.и.н. У.А. Мелконян

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Թեմայի արդիականությունը: Լարեստանի տարածքը բավականին ընդարձակ է, ու չնայած նրան, որ բազմաթիվ պատմական իրադարձություններ են տեղի ունեցել այս տարածաշրջանում, այն իր արժեքավոր մշակույթը բավականին անաղարտ է պահել: Այստեղի դրական առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ տարբեր ցեղերի գաղթը դեպի Լարեստան այնքան էլ չի ազդել տեղի մշակույթի վրա, և այժմ օտար մշակույթների տարրեր գրեթե չեն նկատվում: Սակայն Լարեստանի մշակույթը, ավանդույթներն ու ծեսերն այսօր արդեն ամբողջությամբ պահպանված չեն: Ներկայում հասարակության արագ զարգացման, տեխնոլոգիաների ազդեցության ու տարբեր քաղաքների ու գյուղերի միջև շփումների հեշտացման արդյունքում ապրելակերպի և ծիսակատարությունների բազմաթիվ տարրեր փոփոխության են ենթարկվում: Ավանդական ապրելակերպի, մշակույթի և հատկապես ծեսերի ու հավատալիքների մասին կատարվող ուսումնասիրությունն այսօր շատ կարևոր է, քանի որ դա երաշխիք է մշակույթի այս ոլորտը փոխանցելու հետագա սերունդներին և հետագայում ևս այս ժառանգության պահպանման:

Հետազոտության նպատակն ու խնդիրները: Հիմնական խոչընդոտներից մեկն այս տարածաշրջանի ավանդույթների ու ծեսերի ուսումնասիրության գործում վաղ շրջանի պատմական աղբյուրներում դրանց նկարագրության բացակայությունն է: Աշխատանքի նպատակն է հավաքել ու ամբողջացնել Լարեստանի ավանդույթներն ու ծեսերը: Խնդիրներն են ի մի բերել այն տեղեկությունները որոնք դեռևս 1. պահպանվել են արդի ժամանակաշրջանում, 2. հնարավորություն կա դրանք ի հայտ բերել մեծահասակների հիշողությունների շնորհիվ, 3. մասնագիտական գրականությունից և 4. գրավոր աղբյուրներից: Տվյալ ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս հետագայում ևս այս աշխատանքը շարունակելու, լրացնելու և վերջապես ամբողջացնելու:

Աշխատանքի գիտական նորույթը: Ներկայացված առենախոսության թեման՝ «Լարեստանցիների ընտանեկան ծիսակարգը և ժողովրդական հավատալիքները» առաջին անգամ է ներկայացվում որպես համակողմանի գիտահետազոտական աշխատանք: Մինչ այդ Լարեստանի ընտանեկան ծեսերն ու տոները ամբողջությամբ չեն ներկայացվել: Այս ուսումնասիրությունը կարևորվում է որպես ազգագրական հետազոտություն և կարող է միաժամանակ պիտանի լինել մշակութաբանության ու սոցիոլոգիական տեսակետներին:

Ուսումնասիրության աղբյուրագիտական հիմքը: Լարեստանի բնակավայրի կենսակերպի, ծեսերի ու տոների մասին ուսումնասիրության համար հիմք են հանդիսացել աղբյուրագիտական նյութերը, հեղինակի գրի առած դաշտային նյութերը և տարբեր հեղինակների ազգագրական և այլ բնույթի աշխատությունները: Լարեստանի հնագույն մշակույթի, ավանդույթների ու բարքերի վերաբերյալ ինֆորմացիա են պարունակում Ահմադ Էդթեդարիի «Լարեսթան-ե քոհան վա ֆարհանգ-ե Լարեսթանի», Մոհամադ Նուր Խազարիի «Գոզարի բար ֆարհանգ-ե մարդում-ե Էվլազ (Լարեսթան)», Մոհամադ Շարիֆ Քեմալիի «Մարդոմշենասի-յե Էվլազ», Մոսթաֆա Ամիրիի «Միմա-յե դիյար-ե Խոնց», աշխատանքները, ինչպես նաև հատուկ թողարկված «Լարշենասի», «Բահար-ե Յիշվար» ամսագրերը և «Մայե-յե համասյե» շաբաթաթերթը: Սույն աշխատության մեջ փորձ է արվել ներկայացնել Լարեստանի շիա բնակչության ընտանեկան սովորույթներն ու բարքերը:

Աշխատանքի կառուցվածքը և բովանդակությունը: Առենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացություններից, գրականության ցանկից:

ՆԵՐԱՇՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածության մեջ տրվում է Լարեստանի վերաբերյալ աշխարհագրական և պատմական համառոտ ակնարկ, շրջանի առանձնահատկությունները հատկապես ժողովրդագրական տեսանկյունից: Ներկայացվում են ուսումնասիրության կատարման մեթոդն, Լարեստանի ընտանեկան հասարակական կառուցվածքը, նշվում են գրական այն աղբյուրները, որոնք օգտագործվել են աշխատանքում:

ԳԼՈՒԽ 1. ՀԱՐՄԱՆՔ ԵՎ ԾՆՈՒՆՆ

Ամուսնական արարողությունները սկսվում էին աղջիկ ուզելուց, դրան հաջորդում էր նշանադրությունը, իսկ մինչև ամուսնություն ընկած ժամանակաշրջանում, որը կարող էր տևել մինչև երկու տարի, տեղի էին ունենում տարբեր կրոնական ու ավանդական ծիսակարգեր:

Խնամախսության արարողությունը Հին ժամանակներում ամուսնությունը կատարվում էր ընտանեկան կապերի կամ հարևան ու բարեկամ կանանց միջոցով: Նրանք էին բաղնիքներում, աղբյուրների կամ ջրամբարների մոտ համապատասխան աղջիկ գտնում իրենց կամ բարեկամի տղայի համար: Սովորաբար ամուսնությունը կատարվում էր երկու եղբոր երեխաների՝ աղջկա և տղայի միջև, և համոզված էին, որ այս կապը հաստատված է բարձրալի կողմից: Աղջիկ ուզելու գնում էին կանայք: Աղջկա ընտանիքը միշտ պատրաստ էր հյուրեր ընդունելու և հյուրասիրելու: Երբ տղայի կողմն աղջկան հավանում էր, սպասում էին աղջկա հոր պատասխանին, որը հրապարակվում էր մի քանի օրից: Աղջիկներն ամուսնանում էին 12-ից 17 տարեկաում: Նրանք իրավունք չունեին իրենց փեսացուին տեսնելու մինչև ամուսնական գիշերը: Աղջկա ձեռքը խնդրելու արարողությունը կատարում են տղամարդիկ, չնայած շատ գյուղերում կանայք ևս մասնակցում են, բայց նստում են առանձին սենյակներում: Արարողության վերջում որոշվում է կնոջը տրվող դրամական գումարի չափը, կաթի գինը, ամուսնական արարողության համար ծախսվելիք գումարի չափը, նշանադրության ու հարսանիքի օրը:

Կնոջը տրվող դրամական գումարի չափը և կաթի գինը մոտավորապես 5-10 ֆաթիալի շահի աշրաֆի և 24 նոխուդի կամ մսխալի էր: Այն երբեմն հասնում էր մինչև 25 աշրաֆի: Գումարի չափը պետք է կենտ լիներ, հակառակ դեպքում հավատացած էին, որ ամուսինը կնոջից բացի ևս մի կին կերի տուն: Նախկինում գումարի չափը 1000-ից մինչև 5000 թուրման էր: Աղջկա ընտանիքին տրվող կաթի գումարը ծախսվում է օժիտի համար:

Նշանադրություն Նշանադրությունը տեղի է ունենում կամ աղջկա, կամ էլ տեղի անվանի մոլլաներից մեկի տանը: Որոշ գյուղերում մոլլային են տանում հարսի տուն: Մոլլան կարգը կարդում է արաբերեն, երեք անգամ կանանց սրահում, մեկ անգամ՝ տղամարդկանց, որից հետո հարսն ու փեսան պետք է իրենց համաձայնությունը տան: Մոլլան արարողության ժամանակ բռնում է փեսայի ձեռքն ու պահանջում կրկնել իր ամեն բառը: Դրական պատասխանից հետո նշանադրության մասնակիցները, Ալլահին փառք տալով, սկսում են խրախճանքը: Գետնին գորգ են փռում, վրան՝ սփռոց, դնում են ոտնակներով հայելի, քար, երկաթե մետր, Ղուրան և ջրիորից բերված մի սափոր ջուր: Բոլորը մոզական նշանակություն ունեցող բարբեր և չարխափան առարկաներ են, ինչպես նաև աղջկա զլիխի գցվող կանաչ քողը: Հարսի բերանը շաքար էին դնում, ոտքերի տակ՝ Ղուրան, ձեռքը կողպեք էին տալիս, որը կողպում էին ու մինչև ամուսնական առաջին գիշերը չէին բացում: **Նշանադրության և հարսանիքի միջև ընկած տոները** պարտադիր կերպով նշվում են: Այս տոների ժամանակ փեսայի ընտանիքը կերակուրներ, քաղցրավենիք ու հագուստ է ուղարկում հարսնացուի համար: **Հարսանիքի օրվա ընտրությունը** Երկու ընտանիքները միասին գնում են մի հարգված սեյլիդի տուն: Վերջինս Ղուրանի և այլ սուրբ գրքերի օգնությամբ ընտրում է ամսվա ամենահաջող օրերը, որոնցից

մեկն էլ դառնում է ապագա ամուսինների հարսանիքի օրը: Որոշելուց հետո հրավիրում են հյուրերին: **Պատրաստություններ հարսանիքի համար** Նախկինում հարսանիքի օրվան սկսում էին նախապատրաստվելը մեկ շաբաթ առաջ: Երկու ընտանիքների տան դռները բաց էին լինում բոլորի առաջ, ովքեր գալիս էին կամ օգնելու, կամ պարզելու՝ իրենք հրավիրված են, թե՛ ոչ: **Հինայի օրը** Հարսանեկան ծեսի առաջին պաշտոնական երեկոն կոչվում է *հինայի երեկո*: Փեսայի ընտանիքի կողմից հարսի տուն է տարվում երեք սկուտեղ չոր հինա, երեք սկուտեղ արդեն պատրաստի հինա, գունավոր կտորներ, որոնք անհրաժեշտ են հինան հարսի և փեսայի ձեռքերին կապելու համար: Հարսին նվեր են ուղարկում նաև զանազան հագուստներ, որոնց մեջ գերակշռում է կանաչ գույնը՝ որպես հաջողության ու երջանկության գույն: Լարեստանում կան կանայք, որ կոչվում են *«լալա բիբի»*: Նրանք հարսին ուղեկցում են ամենուր՝ մինչև ամուսնական գիշերը: Այս կանայք են զարդարում հարսին, նրա ձեռքերը հինա դնում, բաղնիք տանում ու խորհուրդներ տալիս: **Մկուտեղ տանելը** Լարում *«բացահայտ հինայի»* հաջորդ օրը փեսայի ընտանիքը երկու մեծ սկուտեղ խորուշ դեյմե է պատրաստում ու կեսօրին ուղարկում հարսի տուն: Այս կերակուրը հյուրասիրում են բոլոր ներկա հյուրերին, իսկ նրանց համար, ովքեր այդ պահին հարսի տանը չեն, ուղարկում են նրանց տները: **Օձիտը** Լարեստանում աղջիկներին տալիս են շիաբնակ ընտանիքները: **Փեսայի գլուխը սամբելը** Լարի շրջակա բնակավայրերում, հարսանիքի օրվա կեսօրին տեղի է ունենում. փեսան հեծնում է ձին, հարևանների ու բարեկամների ուղեկցությամբ գնում է իր բնակավայրից դուրս՝ մի ջրամբարի կամ ջրհորի մոտ: Այստեղ սկսվում է երգ ու պարը, որի ընթացքում վարսավիրը սամբում է տղայի գլուխը, այնուհետև փոխում են նրա հագուստը: Երբ փեսան վերադառնում է, գլուղ նրան նվերներ են տալիս և աչքերին տուրմա քսում:

Հարսանիքը Երբ փեսան պատրաստ է, նրան երգ ու պարով ուղեկցում են հարսի տուն, որտեղ նրա ոտքերի տակ աղջկա հայրը ոչխար է մատող անում, իսկ փեսան, անցնելով թափվող արյան միջով, մտնում է հարսի տուն: Փեսան հարսին գտնում է պառոթին նստած՝ գլուխն ու դեմքը ծածկած սպիտակ քողով: Որպեսզի նա կարողանա տեսնել իր ապագա կնոջ դեմքը, պետք է ոսկե իր, ժամացույց կամ վզնոց նվիրի նրան: Հարսի գիրկը տղա երեխա են նստեցնում, որպեսզի տղա ունենա: Սրանից հետո հարսը հրաժեշտ է տալիս ծնողներին ու հարազատներին, որոնք նրան դռնից դուրս են թողնում՝ Ղուրանը գլխավերևում պահելով, լացով ու տարբեր բարեմաղթանքներով: Երբ հարսը հասնում է փեսայի տուն, ոչխար են մատող անում նորապսակների ոտքերի տակ: Այստեղ փեսան հարսին նվեր է տալիս, ու հայտարարում, որ այսուհետ տունն ամեն ինչով պատկանում է երկուսին հավասարապես: Որոշ շրջաններում ուղտ կամ ոչխար են նվիրում, իսկ ներկայումս խոստանում են այցելություն դեպի Մեքքա, Քերբելա կամ Մաշհադ: Երբ հյուրերը հեռանում են, հարսին ուղեկցում են իր սենյակը, որի դռան փեսայի մայրը հալվա է դնում: Երբեմն հարսը հալվայով իր սենյակի դռանը գրում *«Ալլահ, ով տեր, բարություն»* բառերը: Լարում ամուսնական գիշերվա հաջորդ առավոտյան հարսին տանում են բաղնիք: Այստեղ է գալիս նաև հարսի մայրը: Եթե առաջին գիշերը փեսան հարսին չի հավանում, հաջորդ առավոտյան հալվայով նրան տանում են իր հոր տուն: **Ջոքանչի ձեռքը համբուրելը** Եթե փեսան հավանում է իր կնոջը, առավոտյան գնում է աղջկա ընտանիքի տուն՝ զոքանչի ձեռքը համբուրելու: Աղջկա մայրը կոճապղպեղով (ինքիրով) հալվա, ավանդական հաց ու աղջկա հագուստներով ճամպուկն է ուղարկում փեսայի տուն: **Հարսի հյուրընկալությունը** **հայրական օջախ** հարսանիքից քառասուն օր հետո է լինում: Հրավիրվում են նաև փեսային, նրա ընտանիքի անդամներին ու մոտ ազգականներին: Ամուսնությունն ուղեկցվում էր կրոնական բնույթի բազմապիսի գործողություններով. բոլորի նպատակը մեկն էր՝ բազմաթիվ ժառանգներ ունենալ, բարեկեցություն և խաղաղություն ապահովել ընտանիքում, անվտանգություն տարատեսակ չար ուժերից: Ժամանակակից արա-

րողություններում հատկապես առատ են նախնիների և բնության պաշտամունքի վերապրուկները, նշանակությունը չի կորցրել դեմոնոլոգիան, հատկապես տարածված է չար աչքի «պրոֆիլակտիկան»:

Հղիություն, ծննդաբերություն և դրան հաջորդող ծխակատարությունները
Լարեստանում ամուսնության արարողությունից հետո, փեսայի ընտանիքում հարսի հղիության լուրին շուտ են սպասում, ու եթե այն ձգձգվում է մինչև երկու տարի, ամուսինը երկրորդ կին է բերում: Հնում մինչև կինը չէր հղիանում, չպետք է ամուսնու հետ տնից դուրս գար: Այս կապակցությամբ նույնիսկ թևավոր խոսք կա. «քանի դեռ կինը երեխա չունի, օտար է»: Որոշ բնակավայրերում եթե կինը երեք տարի երեխա չի ունենում, նրա անունը գրանցում են գյուղի չբեր կանանց ցուցակում: Ամուսնալուծությունը ամոթալի էին համարում, բայց երկրորդ կնոջ տուն բերելը՝ ոչ: **Հղի կնոջ սննդի պահանջը** Լար քաղաքում ընդունված է, որ կնոջ հղիության երրորդ ամսում նրա մայրը ընտիր ուտելիղեններ պետք է պատրաստի և ուղարկի: Մա կարևոր է, հատկապես երբ առաջնեկը պետք է ծնվի: Հղի կնոջ սննդի պահանջով տարեց ու փորձառու կանայք փորձում են կռահել երեխայի սեռը: Եթե կինը շատ խնձոր ու քաղցրեղեն է ուտում, ապա հավատացած են, որ նրա երեխան տղա է լինելու, իսկ եթե հակված է թթու ուտելիքների՝ աղջիկ: **Ղուրան կախելը պարանոցից** Լարեստանի շիաբնակ շրջաններում կնոջ հղիության հինգերորդ ամսում, երբ երեխան շարժվում է, ընդունված է մի ծխակարգ անցկացնել, որը կոչվում է «Ղուրանը գցել պարանոցից»: Մրան մասնակցում են բոլոր հարևաններն ու ցեղակիցները, որոնք Ղուրան են կարդում ու տարբեր աղոթքներ անում ապագա մոր ու երեխայի բարեկեցության համար: Այստեղ հյուրասիրության ողջ պատրաստությունը տեսնում է աղջկա մայրը: Նախկինում, տատը, մորեղբայրը կամ սկեսուրը հարսի պարանոցից մի թալիսման էր կախում, որը պետք է նրան ու երեխային պաշտպաներ հղիության հինգից մինչև իններորդ ամիսների ընթացքում: Այս թալիսմանի մեջ դրված էր Ղուրանից մի հատված, ուրց և չար աչքից պաշտպանող իրեր: Թալիսման պատրաստում էր աղջկա մայրը: Ներկայում մայրը իր հղի աղջկան ոսկե շղթա է նվիրում շրջանաձև կախազարդով, որի վրա աղոթք է գրված: **Նորածնի օժիտը** Կնոջ հղիության յոթերորդ ամսում նրա մայրը երեխայի օժիտն է պատրաստում՝ օրորոց, բարուրի կտորներ, շորեր, աչքի ուլունք, այլ պաշտպանիչ թալիսմաններ, երեխային կերակրելու սպասք, յուղ և այլն: **Ծննդաբերությունը** Նախկինում կինը ծննդաբերում էր տանը, աղյուսների վրա, միայն թե սկզբում հատակին մեխ էին խփում չար ոգիներից՝ ալերից պաշտպանելու նպատակով: Եթե ծննդաբերությունը դժվար էր ընթանում, մեկին ուղարկում էին կտուր, որպեսզի այնտեղից աղոթք ասեր: Նրան միանում էր նաև ծննդկանի մայրը: Նրանք դիմում էին ասոր ֆաթիմային, որպեսզի օգնի: Ծննդաբերող կնոջը ու մոր մարմինը բարեհաջող անջատի երեխայի մամուսից: Կան գյուղեր, որտեղ տղա երեխա ծնվելիս՝ երկու հատ ոչխար էին մատաղ անում, իսկ աղջկա դեպքում՝ մեկ հատ: **Ալերից պաշտպանվելու ձևերը** Երեխան ծնվելուց հետո մորը տեղափոխում էին սենյակ և դեմքին սև նյութքսում: Մրանով ծննդկանի այտերին, ճակատին, ձեռքերին ու ոտքերին, ինչպես նաև պատին՝ նրա գլխավերևում խաչ էին գծում: Այնուհետև, ուրվված սև ու սպիտակ, կամ կանաչ ու սպիտակ թելերով կապում էին նորածնի ու մոր աջ բազուկն ու ձախ ոտքը: Մորն ու մանկանը ալերից պաշտպանելու մեկ այլ եղանակ էր նրանց շուրջը փայտով շրջան գծելն ու կանանց միաժամանակյա երկխոսությունը, որում տարբեր սրբերի անուններ էին հիշատակվում: Այնուհետև այդ փայտը դնում էին ծննդկանի բարձի տակ: Ալերից մորն ու երեխային պաշտպանում էր նաև ձիու պայտը, մկրատը, կանաչ գույնի կտորը, որոնք ևս դնում էին կնոջ գլխի տակ: Երեխայի համար վտանգավոր են բոլոր չար ոգիները՝ և՛ ավաստին, և՛ աջենան, և՛ դևը: Աջենան ամենուրեք թափառում է մարդու, կովի, շան, ավանակի, կատվի կերպարանքով: Նա կարող այնպես վնասել կնոջը, որ նրա

զավակները չապրեն: Մինչև քառասունքը լրանալը երբեք երեխային մենակ չէին թողնում անեյակում, այնտեղ պարտադիր կարգով Ղուրան ու աղոթած ջուր էին դնում:

Տեղական բուժամփոջոցներն ու ծննդկանի օրակարգը Ծննդաբերությունից հետո, մինչև կնոջ բաղնիք գնալը՝ յոթերորդ կամ տասներորդ օրը, տատնայրն ամեն առավոտ ու երեկո գալիս է ծննդկանի տուն: Առաջին օրը Մեքքայից բերած *մուսհոն*, յուզն ու ջուրը խառնած խմեցնում են ծննդկանին, որպեսզի շուտ բուժվեն վերքերը: Երեխայի ծնվելուց անմիջապես հետո նրա քիմքին Քերբելայից բերված աղոթած հողով ու մեղրով խառնուրդ էին քսում, որպեսզի *դարդ ու ցավից* հեռու մնա: Ծննդկանին տալիս էին բրինձ, հավի միս, աբգուշթ, բրնձի այլուրի հավա, հավկիթ, լյարդ, խորոված ամբուկ: Երեխա չունեցող գույզին ջրամբարի տիղմից, խունկից ու շաքարից պատրաստված հավա էին տալիս: **Բաղնիք գնալու օրը** յոթ կամ տաս օր անցնելուց հետո նորածնին իր մոր հետ տանում են բաղնիք: Դրա նախորդ երեկոյան մի քանի բույսերից ու յուղից պատրաստած քուռքով պատում են մոր մարմինը: Այնուհետև նրան իմբիրով ու սև պղպեղով թեյ է հավի դեղնուցով, ծառի խժով ու շաքարով պատրաստած խառնուրդ են տալիս: Հաջորդ օրվա առավոտյան մոր ու մանկան բազուկին ու ոտքին կապած սև ու սպիտակ թելերը քանդում են, որոնք, բաղնիքից հետո կրկին կապում են: Այդ թելերը քառասունքի բաղնիքից հետո կապում են չիդիացող կանանց թևերին, որպեսզի երեխա ունենան: Որոշ վայրերում դամասկյան վարդով ու յոթ ուրիշ բույսերով թուրմ են պատրաստում և կնոջ բաղնիքից դուրս գալու պահին քառասուն անգամ լցնում նրա գլխին. դա խորհրդանշում է նրա մաքուր լինելը, երբեմն սոխ են դնում ոտքի տակ, որպեսզի սորորի ու հեռու վանի ավերին: Բաղնիքից հետո հյուրեր են ընդունում ու սկսվում է ճոխ հյուրասիրությունն ու նվերների հանձնումը: **Երեխայի անվանակոչությունը** Հնում երեխայի անունը ընտրելու համար թղթի վրա մի քանի անուն էին գրում և դնում Ղուրանի մեջ: Պատահականության սկզբունքով հաշվելով, դուրս եկած անունն էլ դառնում էր երեխայի անունը: Անունը երբեմն որոշում էին ընտանիքի տարեց անդամները, որոնք երեխային անվանում էին ի հիշատակ մահացած տատիկի կամ պապիկի: Եթե ընտանիքում տղա երեխա է ծնվում ու մահանում է, ու եթե նրանից հետո ծնված երեխան կրկին տղա է լինում, նրա անունը «Բեման» են դնում, այսինքն՝ «Մնա կամ Մնաց, Մնացական»: Իսկ եթե անընդհատ աղջիկներ երեխա է ծնվում նրա անունը «Բավական» են դնում: Եթե տղա երեխա է ծնվում, մուսուլմանների համար սուրբ համարվող մոհաբրամ և ռամադան ամիսներին, նրան այդ ամիսների անունով էլ կոչում են: Իսկ չար աչքից հեռու պահելու համար երեխային քնացնում են մաղի տակ ու նրան այդպես էլ կանչում են՝ «Ղոբբալ», այսինքն՝ *մաղ: Օրորոցի տակ* Կնոջ մայրը նախօրոք որոշակի քաղցր ու թթու ուտելիքներ է պատրաստում, մեծ սկուտեղի մեջ դասավորում ու դնում օրորոցի տակ, որը կոչվում է «զերբանե»: Երբ հյուր է գալիս տուն, նրան հյուրասիրում են այդ ուտելիքներով. քաղցր ուտելիքները նրա բերանը քաղցրացնելու համար են, իսկ թթու ուտելիքները՝ չար աչքից հեռու պահելու: **Այլ ծիսակատարություններ** Նորածին երեխային քառասուն օր մեկուսացնում են *օտար աչքից*, ու այն մարդկանցից, ովքեր բացասական էներգիա ունեն՝ երեխա էին կորցրել կամ էլ չարախոս են: Երեխայի քառասունքից հետո տանից դուրս հանելիս, նախ տանում են մոտակա սրբավայրերը, որտեղ նրա համար աղոթք են ասում: **Թղլատման արարողությունը** Իսլամական երկրներում թղլատումը շատ տարածված է՝ դիտարկվում է որպես մարգարեի թղլատում: Դա արվում է հաղորման կամ մասաալի տոների ժամանակ: Թղլատման նախօրյակին հարևանների և բարեկամների մասնակցությամբ մեծ տոնախմբություն են կազմակերպում, իսկ հաջորդ օրը բժիշկ են կանչում, ապա երեխաներին կապում են արմավենուց ու նրանց շուրջը սպիտակ կտորով ծածկում: Այնուհետև երեխաների բազուկներին Ղուրան են կապում, իսկ պարանոցներից աղոթքի մի հատված կախում: Բժիշկը, անցնելով սպիտակ կտորի հետևը, որտեղ որ գտնվում են

տղաները, թլպատում է նրանց, իսկ այդ ընթացքում հավաքված ծնողներն ու բարեկամները ուրախ բացականցություններով ոգևորում են նրանց: Ունևոր ծնողները իրենց երեխաներին տանում են որևէ սուրբ վայր, օրինակ՝ Մաշհադ, և այնտեղ են թլպատում: Երբեմն երեխաների մազերը մինչև թլպատելը չեն կտրում, իսկ հետո կտրված մազերի քաշով աղբաստներին ոսկի են բաժանում: **Մատաղն** արվում է երեխայի լույս աշխարհի գալու առաջին օրերին: Մատաղի խորհուրդը նորածին զավակին դժբախտությունից ու չարիքից հեռու պահելն է: Կենդանուն գոհաբերելուց հետո որոշակի աղոթքներ են ասվում, այնուհետև մորթված ոչխարի մսից *աբգուշտ* (խաշլամա) են պատրաստում, ոսկորները առանձնացնում են, թաղում են հողի մեջ, միսը բաժանում են մարդկանց: **Աղջիկ երեխաների ակննջ ծակելու** օրը նշվում է մեծ շուքով: Հրավիրվում են հարևաններին ու բարեկամներին, որոնք նվերներ են բերում երեխային, կամ ծնողներին: Արարողությունը իրականանցում են երեխայի ծնվելու տասներորդ օրը: **Ատամահատիկի** ծեսը կատարում են, երբ ծկթում է երեխայի առաջին ատամը: Եվված կերակուրի բաղադրիչներն են լոբին, սիսեռը, ձավարը և այլն: Որոշ գյուղերում բաղադրիչները վերցնում են հարևաններից, հետո՝ բաժանում մարդկանց: Երեխայի ծնողները երբեմն երեք ոչխար են մորթում: Նրանք էլ ափսեների մեջ են դնում իրենց նվերները, հետո միայն վերադարձնում տերերին:

ԳԼՈՒԽ 2. ՀՈՒՂԱՐԿՎԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԱՐՈՂԱԿԱՐԳԸ ԵՎ ԾԵՄԵՐԸ

Շիա ու սուննի մուսուլմանների շրջանում առկա մշակութային ու ցեղային տարբերությունները հանդիսանում են այն մեծ հիմքը, որով էլ թաղման արարողակարգը տարբերվում է միմյանցից:

Պատան Լար քաղաքում անցկացվող թաղման արարողակարգը, որը հիմնականում բնակեցված է շիա մուսուլմաններով, որոշակիորեն տարբերվում է սուննիաբնակ շրջանների թաղման արարողակարգից, չնայած որ երկուսի մոտ էլ այն անցկացվում է ըստ իսլամի դրույթների: Մահից հետո հանգուցյալի մարմինը փաթաթում են սպիտակ *պատանով*: Այն չունի կարեր, բայց վրայի կապանների շնորհիվ կարելի է հանգուցյալի մարմինը ամուր փաթաթել: Իրանի մահմեդականների մեծ մասը պատանները ձեռք է բերում սուրբ համարվող Քերբելա, Մեքքա և այլ քաղաքներից: Տղամարդկանց պատանը կազմված է հինգ, իսկ կանանցը՝ յոթ կտորից: Մուսուլմանները մահացածին երկար չեն պահում տանը, իսկ անհրաժեշտության դեպքում նրան դնում են դեմքով դեպի դեբել՝ Մեքքայի ուղղությամբ: Երբ հավաքվում է հանգուցյալի ողջ բարեկամությունը, նրան դնում են պատգարակի վրա, դեմքին սրբիչ են գցում ու սնից դուրս տանում լողացնելու: Յուրաքանչյուր հավատացյալի բաղձանքն է յոթ հանգուցյալ լողացնելն ու յոթ երեխայի ծնունդ ընդունելը: Յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է իր կյանքի ընթացքում իր վաստակած գումարով նախապես պատրաստի իր պատանն ու հագուստը. մահից հետո հագուստը պետք է հասնի իրեն լողացնողին: Պետք է մի քիչ դրամ էլ կուտակի իրեն լողացնողի համար, որպեսզի վերջինս թաղման առաջին գիշերը մնա գերեզմանոցում ու իր համար արիության աղոթք ասի: Լարում, ու հատկապես շիաբնակների շրջանում, բացի հանգուցյալին պատանավորելուց, նրա մատին ազաթե մատանի ու կրծքին էլ համրիչ են դնում՝ բերված Քերբելայից: Այս երկու իրերը հանգուցյալին պետք է պաշտպանեն դժոխքի կրակներից: **Թաղման արարողակարգը** Մարդու մահից հետո նրա մարմինը պարտադիր կարգով պետք է լողացնեն (եթե մարդ մահանում է պատերազմի դաշտում, կամ աստծո ճանապարհին, ապա նահատակ է համարվում և մարմինը լողացնելու կարիք չկա): Լողացնում են երեք անգամ: Սկզբում լվանում են աջ կողմը, հետո՝ ձախը: Երբ մարմինն արդեն մաքուր է, նրան այլևս չեն դիպչում: Հանգուցյալին սրբիչով փաթաթելուց հետո, գալիս է նրան պատաննելու ժամանակը: Նախ նրա ճակատին, հոնքերի մեջտեղի մասում,

քթին, կրծքավանդակին, ձեռքերի բուլժ մատերին ու ափերի մեջ Քերբելայից բերած սուրբ հող են քսում, որը նախօրոք լուծում են ջրում: Պատանը սովորաբար 2/5 մետր է լինում, իսկ գոյնն էլ՝ սպիտակ: Կանանց համար դեմքը ծածկող բոլոր է կիրառվում, իսկ տղամարդկանց համար՝ ընդհանուր շապիկ: Հնում հանգուցյալի աջ և ձախ կողմերում ձեռնափայտ էին դնում, որը նույնպես պատանավորում էին՝ մարմնին կապած: Լարում մարդիկ հավատում են, որ մահացածի մարմինը գերեզման իջեցնելուց հետո, սուրբ Ալին կանգնում է նրա գլխավերևում, ու եթե չլինեն այդ ձեռնափայտերը, հանգուցյալը չի կարողանա ցատկել ու ողջագուրվել նրա հետ: Ասում են, որ եթե մինչև գերեզմանատուն քառասուն հոգի իրար փոխարինելով տանեն պատգարակը, ապա մահացածը կընկնի դրախտ: Մինչև գերեզմանատուն հասնելը, պատգարակը երեք անգամ դնում են գետնին ու վերցնում, այսպիսով, հանգուցյալին սովորեցնում են իր նոր բնակարանի ճանապարհը: Այս ընթացքում երեք անգամ բարձրաձայն տալիս են Ալլահի անունը: **Գերեզմանի կառուցումը** Գերեզման փորելու կարգն իսլամում հետևյալն է. սկզբում հողը չափում են հանգուցյալի չափով, այնուհետև գերեզմանին զուգահեռ դեպի դեբել, հողի մի հատվածը հանում են, որպեսզի մարմինը լրիվ տեղավորվի ու ցեմենտի մի քանի բլոկներով, որոնց մի կողմը տաշում են, շարում են փոսը մինչև դիակի բարձրության չափով՝ հողը ամրացնելու նպատակով: Հնում աղյուսներ էին օգտագործում, որոնց քանակը հասնում էր մինչև քսանչորսի: **Դիակի տեղավորելը գերեզմանում** Հանգուցյալին գերեզման են ուղեկցում դեմքը ծածկած բրդյա կտորով, որը մարմինը փոսն իջեցնելուց հետո հանում են: Եթե հանգուցյալը կին է, միայն փոսի մեջ են երեսից հանում այդ կտորը՝ պայմանավորված կրոնով: Երբ մարմինն արդեն գերեզմանում է, այն պատկեցնում են թեք՝ աջ ձեռքին հենված, իսկ պատանի մի հատվածը բացում են, հանելով հանգուցյալի գլուխը, որպեսզի դեմքը շփվի հողի հետ: Այնուհետև մեկը գերեզմանի վերևում աղոթք է կարդում, իսկ ներքևում մի ուրիշը այդ աղոթքները բարձր ձայնով կրկնում է հանգուցյալի ականջին, որպեսզի նա նույնպես լսի դրանք: Հողով ծածկելուց ու գերեզմանաթումբը թրջելուց հետո, սկզբում տղամարդիկ, այնուհետև կանայք նստում են գետնին, ձեռքի մի մատը մտցնում են հողի մեջ ու աղոթք ասում, փոխանցելով այն հանգուցյալին: **Միակատարություն թաղումից հետո** Թաղման առաջին օրից մինչև երրորդ օրը գերեզմանաթմբի վրա կրակ են վառում ու մեկը այս երեք օրերի ընթացքում Ղուրան է կարդում: Առաջին գիշերը հանգուցյալի տանը ևս կրակ են վառում ու այն թախտի վրա, որտեղ սովորություն ուներ նստելու՝ սպիտակ սրբիչ են փռում, մի ամանի մեջ ջուր ու շաքար են լցնում, մեջը երեք հատ կանաչ տերև են գցում, ու դնում կրակի մոտ: Երբեմն մոտ հարազատները մինչև լույս մտնում են հանգուցյալի տանը ու Ղուրան կարդում: Ընտանիքին ցավակցողները գալիս են թաղման հաջորդ օրվանից: Դա տևում է մինչև յոթ օր: Հարազատներն իրենց պատրաստած ուտելիքներն ուղարկում են հանգուցյալի տուն կենտ թվով արկղերով, կաթսաներով կամ ափսեներով: Լարում տղամարդիկ կրկին գերեզման են գնում թաղման յոթերորդ օրը, կանայք՝ տասնհինգերորդ օրը: Եթե այս ընթացքում օրացույցով որևէ տոն է լինում, ապա հանգուցյալի յոթն ու այդ տոնը միասին են նշում: Շատ են կարևորում *հինգշաբթի* օրվա երեկոն, ու եթե հանգուցյալի մահվան յոթերորդ օրը համընկնում է ամսվա տասնհինգերորդ օրվա հետ, սակայն տասնչորսերորդ օրը հինգշաբթի է լինում, ուրեմն այդ օրն են գնում գերեզմաններ: Բոլոր հարազատներով հավաքվելով հանգուցյալի տանը Ղուրան են կարդում: Սենյակի մեջտեղում սեղան են դնում, վրան՝ Ղուրանը, հավլա ու այլ քաղցրեղեն: Աղոթքից հետո երկու հոգի վերցնում են սեղանն ու դուրս տանում: Այնուհետև, բոլորը լվացվում են, ու վշտի տերերին առողջություն մաղթելով՝ հեռանում:

Քառասունքի օրը աղոթքի համար օրվա ամենալավ պահը մինչև արևածագն է՝ ուրբաթ օրը կամ էլ մայրամուտը, եթե օրը հինգշաբթի է: **Գերեզմանաքար կանգնեցնելը** Այս սովորույթը տարածված է, հիմնականում, շիա մուսուլմանների շրջանում: Քարի վրա

գրվում է հանգուցյալի անունն ու ազգանունը, ծննդյան ու մահվան տարեթվերը, երբեմն նաև բանաստեղծություն կամ էլ մահվան պատճառը: Նախկինում գերեզմանաքարը դրվում էր հանգուցյալի մահվան տարեկիցի առիթով: Ներկայում այն դրվում է մինչև քառասունք կամ մինչև առաջին կրոնական տոնը: Քարը դրվում է միայն տղամարդկանց ներկայությամբ:

Հատուկ ծիսակարգեր: Հանգուցյալին հողին հանձնելուց հետո տուն վերադառնալով՝ կանայք Լարում հավաք են բաժանում, որպեսզի այն ուտելով մարդիկ աղոթեն հանգուցյալի համար: Մզավոր ընտանիքի անդամներն իրենց ցավակցելու եկած հյուրերին դիմավորելիս ոտքի չեն կանգնում, իսկ ճանապարհելիս էլ չեն ուղեկցում նրանց: Այս կերպ իրենց հեռու են պահում նոր դժբախտությունից: Նույնիսկ եթե իրենց հարազատներից որևէ մեկը մահանում է, բայց իրենք դեռ քառասունքի մեջ են, չեն մասնակցում հարազատի թաղմանը: Լարեստանում նորահարսին արգելվում է մասնակցել սգո արարողությանը, քանի որ, հնարավոր է, որ մահացածի քառասունքն անցնի նրան ու նա անպտուղ մնա: Եթե գերդաստանի երկու անդամները մահանում են իրար հետևից, ապա հավի խաշած ձուն փաթաթում են կանաչ կտորի մեջ ու դնում երկրորդ մահացածի կողքին ու հետո նոր թաղում, այս կերպ սատանային գայթակղում են ու տան մնացած անդամներին ազատում են մահից: Գերեզմանոցից պետք է վերադառնալ մինչև մայրամուտը, քանի որ հավատացած են, որ հոգիները արևամուտից հետո գնում են սուրբ Ալլիի մոտ: Լարում, մարդիկ շաբաթ օրերին գերեզման ու սզավոր ընտանիքին տեսակցության չեն գնում. դա վատ նշան է համարվում: Մինչև յոթ օր գերեզմանաթմբի վրա Ղուրան են կարդում ու մոմ վառում: Հիմնական սուգը տևում է երեք օր: Կանանց գերեզման գնալու արգելքը բացատրվում է նրանով, որ այնտեղ օտար շատ տղամարդիկ են թաղված, ու կարող են կանանց լացի ձայնը լսել, իսկ դա հարամ է:

ԳՐԸԻՆ 3. ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՎԱՏԱՆԻՔՆԵՐ

Լարեստանում մարդիկ յուրահատուկ հավատք են տածում շաբաթվա օրերի, առօրյա գործերի, ինչպես նաև առանձին վայրերի, ծառերի ու նույնիսկ թռչունների, որոշակի գույների ու թվերի նկատմամբ:

Շաբաթվա օրերը

Շաբաթ օրը հաջող չէ բժշկին այցելելու համար, նույնիսկ նոր դեղամիջոց չեն գնում այս օրը, որը պետք է առաջին անգամ օգտագործեն: Չի կարելի նաև առևտուր անել ու տխուր առիթների մասնակցել, քանի որ դա կշարունակվի ողջ շաբաթվա ընթացքում: Եթե մեկը մահանա շաբաթ օրը, նրա ետևից ևս երեք հոգի կմահանան: Այս օրը խուսափում են հյուր գնալ կամ ընդունել, քանի որ հավատում են, որ եթե *հյուրի ոտքը թեթև լինի*, ապա մինչև շաբաթվա վերջ հյուր կգա: Ընդհանրապես շաբաթ օրը մարդիկ խուսափում են ցանկացած տհաճ ու վատ գործերից, հակառակ դեպքում դրանք կշարունակվեն ողջ շաբաթվա ընթացքում: **Կիրակի** օրը Լարի բնակիչները տան մեջ սենյակից սենյակ, տնից տուն չեն տեղափոխվում: Այս օրը շատ հարմար են գտնում բժկի գնալու, ինչպես նաև աղոթք գնելու համար: Կիրակի և չորեքշաբթի օրերին խուսափում են ճանապարհորդելուց: Մարդիկ այս օրը հագուստ չեն լվանում, իսկ եթե մեկը հիվանդ է լինում, ապա նրան տեսակցության գնալու, ինչպես նաև աղոթք գնելու համար ամենահարմար օրը հենց կիրակին ու չորեքշաբթին են: **Երկուշաբթին** շատ գործերի իրականացման համար, ինչպիսիք են, օրինակ՝ հարսանեկան և թլպատման արարողությունները, բաղնիք գնալը, ճանապարհորդելը և այլն, ամենալավ օրն է, ինչպես և հինգշաբթին և ուրբաթը: Մաուսուլմանների համար երկուշաբթին շատ լավ օր է, քանի որ իսլամի մարգարեն այս օրն է ծնվել ու նույն՝ երկուշաբթի էլ մահացել է: Երբեմն, մարդիկ այս օրը համարում են բարի շատ գործերի իրականացման համար: Եթե **երեքշաբթի** օրը կամ **չորեքշաբթի** օրվա

գիշերը կանգնես խաչներուկին, երազանք պահես ու այդ պահին անցնող առաջին հանդիպած մարդուն լսես, կգուշակես, թե ինչ է լինելու մոտ ապագայում: Երեքշաբթի օրն ու չորեքշաբթի օրվա գիշերը թլպատման արարողություն չեն կատարում: Համարվում է, որ երեքշաբթի օրվա ծնված երեխաները հարուստ կդառնան: **Չորեքշաբթին** և **կիրակին** նպաստավոր չեն, նույնիսկ չարագույժ օրեր են տխրության առիթների մասնակցելու կամ հիվանդին այցելության գնալու համար: Այս օրերին հիվանդի որպիսիությունը չեն հարցնում նույնիսկ հեռախոսով: Գերաշի բնակիչները չորեքշաբթին վատ օր են համարում ամուսնական առաջին գիշերվա համար, որը տեղափոխում են ուրբաթ՝ այն համարելով բարի: Այս օրն ընդհանրապես կարուձև չեն անում: Լարում չորեքշաբթի օրերին թլպատման արարողությունից խուսափում են, ինչպես նաև տաք աղբյուրներ գնալուց՝ համարելով, որ այդ օրը ջիններն են այնտեղ զվարճանում: Իսկ որոշ մարդիկ խորհուրդ են տալիս չսանրվել ու վեճի մեջ չմտնել այս օրը: Մարդիկ հավատացած են, որ չորեքշաբթի օրը ծնված երեխաները չարաճճի ու աղմկոտ են լինում: **Հինգշաբթին** տարբեր գործերի համար դրական է, հարմար է տունը փոխելու, պաս պահելու և այլ բարի գործերի համար: Համոզված են, որ կեղտոտ հագուստը լավ է լվանալ հինգշաբթի օրը, որպեսզի այն չմնա ուրբաթ օրվան, ու տան բարիքը չպակասի: Այս շրջանում կան գյուղեր, որտեղ մարդիկ այս օրն են ընտրում հինա դնելու արարողության կամ աղջկա ձեռքը խնդրելու համար: Հնում ընդհանուր մաքրության ու եղունգ կտրելու համար ընտրում էին հինգշաբթի և ուրբաթ օրերը: Կտրած եղունգները թաքցնում էին պատի ձեղքերի մեջ կամ թաղում էին հողի տակ, որպեսզի հանկարծ ջինների ու ալերի ձեռքը չընկնեին ու այդպիսով դրանց տիրոջը չվնասեին: **Ուրբաթ** օրը չպերք է հյուր գնալ կամ գիշերել ուրիշի տանը, քանի որ ողջ յոթ օրվա բարիքները, որ աստված նախատեսել է տվյալ ընտանիքի համար, այդ կերպ կկորչեն կամ կանցնեն հյուրընկալող տանը: Ուրբաթ օրը պետք է տան դարպասները բաց պահել, դիմացը ջուր ցանել ու ավել, որպեսզի տան բարիքներն ավելանան: Ուրբաթ օրը հագուստ չեն լվանում, քանի որ այդ օրվա կեղտաջուրը հոսում է դեպի դրախտ: Ուրբաթ օրը, կեսօրից հետո և շաբաթ առավոտյան կարուձև չեն անում՝ համարելով վատ նշան: Ըստ Իմամ Մադեդի հրամանի, եղունգները կտրելու համար շատ լավ օր է ուրբաթը, քանի որ այդ կերպ հեռու են մնում կուրությունից, ծերությունից ու աղքատությունից, իսկ աստված մարդկանց վիշտն ու ցավը հանում է կտրված եղունգների միջոցով ու դրա փոխարեն բալլասան դնում: Լավ է ճանապարհ ընկնել ուրբաթ օրվա աղոթքից հետո: Ուրբաթ օրը մահացած մարդուն համարում են բարեգործ:

Այս տարածաշրջանում, հատուկ հավատալիքներ ու արարողություններ են արվում ոչ միայն կապված շաբաթվա օրերի հետ, այլ նաև ամսվա օրերի հատկապես լուսնային օրացույցի ամիսների: *Մոհարրամ* և *սաֆար*¹ ամիսների վերջին մուսուլմաններն իրականացնում են գիշերային մի արարողություն, որը կոչվում է «*Օմարի սպանություն*»: Այս գիշեր մարդիկ կծեր են իրար վրա դնում, կամ իրար կապում մի քանի դելյան, այնուհետև դրանց կանացի հագուստ են հագցնում, զարդարում ու անցնում փողոցներով, իսկ վերջում՝ դրանք այրում են, համարելով, որ այրել են Օմարի մարմինը²:

---

¹ Մոհարրամը և սաֆարը լուսնային օրացույցի առաջին ամիսներն են, որոնք շատ կարևոր են շիա մուսուլմանների համար, քանի որ իրենց երրորդ իմամը՝ Հուսեյնը, մոհարամ ամսին է նահատակվել, և սովորաբար այդ երկու ամիսների ընթացքում են իրականացնում սգո արարողությունները: Այդ ամիսներին ուրախության առիթներից, հիմնականում, խուսափում են:

² Օմարը սերում է Ռաշիդների դինաստիայից և երկրորդ խալիֆն է համարվում, իսկ հզորությամբ՝ բոլոր Ռաշիդներից առաջինը: Շիաները այն կարծիքին են, որ Օմարը

Ռամադան ամսվա քանոթներորդ օրը, որը համարվում է սուրբ Ալիին սպանող Իբն Մալջամի սպանության օրը, Լարում՝ հիմնականում շիաքանակների շրջանում, մարդիկ ոչխար են մորթում ու գլուխը եփելով՝ ուտում, սա ուրախության առիթ է, քանի որ համարում են, որ ուտում են այդ մարդասպանի գլուխը:

Կրոնական և ազգային այլ տոներ ու արարողակարգեր

Սոհարրամի տասին Իմամ Չուսեյնի նահատակության հիշատակը նշելու նպատակով՝ մարդիկ զոհաբերություն են կատարում և քանի որ այս օրը համընկնում է Չուսեյնի մահվան օրվա հետ, մինչև կեսօր պաս են պահում: Կեսօրվա արդթքով պասն ավարտվում է: Մատադի տոնի³ ժամանակ գառ են զոհաբերում: Նախքան մորթելը՝ նրա աչքերին սուրմա են քսում, կանաչ կտորով զարդարում են ու բերանը մի կտոր շաքար են դնում: Գառանը տեղավորում են *դեբլեհի* ուղղությամբ, մի կում ջուր են խմեցնում ու աստծո անունը տալով՝ մորթում: Գառան ոսկորների մի մասը պահում են, որպեսզի վար ու ցանքի ժամանակ զցեն վարելահողի մեջ՝ դա համարելով առատության նշան: Որոշ գյուղերում այդ ոսկորները զցում են ցորենի ու գարու ամբարների մեջ, որպեսզի դրանք չպակասեն: Մարդիկ այն հացը, որը թխում են ռամադան ամսին, չորացնում են, որպեսզի մատադի տոնի ժամանակ արգուշթի հետ, որը ևս պատրաստվում է ոչխարի մսից, ուտեն:

Ռամադան և հաղորդման տոն Որոշ գյուղերում մարդիկ Ղադիրի տոնի⁴ ժամանակ ևս պաս են պահում: Եթե այս ընթացքում հյուր են գնում, ու հյուրընկալող կողմը տեղյակ չի լինում իր հյուրի պաս պահելու մասին և նրան հյուրասիրում է ոչ պասային ուտելիքներով, ապա վերջինս չպետք է մերժի տանտիրոջ հյուրասիրությունը, սակայն տուն գալով, պետք է նորից անցնի իր պասին մինչև մայրամուտ: Ռամադանի տոնի ժամանակ ևս մինչև արդթթից վերադառնալը, ոչինչ չեն ուտում:

Չահարշամբե սուրին նշվում է տարվա վերջին չորեքշաբթի օրը: Լարեստանում կոտրած կծի մեջ կրակ են վառում ու հոտավետ բոյս լցնում վրան ու ծուխը տարածում են տնով մեկ: Այս կերպ մարդիկ տներից դուրս են անում չար ոգիներին ու փորձանքը, իսկ կրակով լի կոտրած կավե կուժը դուրս նետելով՝ համոզված են, որ այն իր հետ տանում է անհաջողությունը: **Նոուռուզի** առաջին օրերին Դաշթի գյուղում բոլորը անասունների եղջյուրները ներկում են կանաչ գույնով: Եթե մարդն այդ չանի, այն կդիտվի որպես տիրոջ անուշադրությունն իր ունեցվածքի հանդեպ: Կանաչով են պատում նաև տան բոլոր դռները: Հաֆթ սին⁵ համար ներկվող հավկիթը ևս կանաչ գույնի է: Կանաչ պետք է լինի

դավադրությամբ է տիրացել գահին, որը իրավամբ պետք է պատկաներ Ալիին: Վերջինիս սպանելով՝ Օմարը դառնում է խալիֆ:

³ Մատադի տոնը մուսուլմանների շրջանում եռանդուն կերպով նշվող տոներից է, որը նշվում է լուսնային օրացույցի գոլիաջջե, այսինքն՝ տասներկուերորդ ամսվա տասին: Այս օրերին են մուսուլմանները տանում պաշտոնական արձակուրդը՝ նշելու համար մատադի տոնը, որը տևում է մինչև չորս օր: Ընդհանրապես, այս տոնը պարտադիր չէ բոլորի համար, միայն պարտադիր է Քաաբա այցելության ու հաջի արարողության համար: Սակայն ողջ մահմեդական աշխարհն այդ օրը ոչխար կամ կով, կամ էլ ուղտ են մատաղ անում ու միսը բաժանում հարևաններին ու բարեկամներին:

⁴ Ղադիր-ե խումը Մեդինայի և Մեքքայի մեջտեղում գտնվող բնակավայր է, որտեղ իսլամի մարգարեն իր իրավահաջորդ է նշանակում Ալիին: Չուլիաջջե ամսվա տասնուրթը համարվում է այս իրադարձության օրը, և շիա մուսուլմանների շրջանում նշվում է որպես ղադիր-ե խումի տոն:

⁵ Հաֆթ սինը Նոուզի ժամանակ սեղանին դրվող այն յոթ սիմվոլիկ իրերն են, որոնք կարևորվում են իրանցիների կողմից որպես առատության ու բարու նշան: *Հաֆթ սին* նշանակում է *յոթ սին*՝ յոթ իրերը, որ պարսկական այբուբենի *սին* տառով են սկսվում:

նան մարդկանց հագուստը: Իսկ տարին փոխվելու ժամանակ երեխաների ձեռքի ափերին հինա են քսում ու փող դնում:

Մյլ հավատալիքներ Լաբեստանում հավատում են, որ, եթե տարվա կամ ամսվա սկզբին որևէ հարուստ մարդուց փող վերցնեն, կարճ ժամանակ անց իրենք էլ կհարստանան: Հավատացած են նաև, որ աշնան առաջին օրը ծառից ընկնող տերև բռնելովը ձմռանը չի հիվանդանա: Գիշերը սուլելը ջին դառնալու նշան է, իսկ եղունգ կտրելով՝ հարսանիքն ու մահը կխառնվեն իրար: Մարդիկ նաև կարևորում են մայրամուտի ժամանակ տնից դուրս չգնալը, փողոցում չկանգնելն ու բարձր չխոսելը: Մայրամուտը ոգիների ակտիվացման ժամանակահատվածն է ըստ հնագույն հավատալիքների, սրանով կարելի է բացատրել այս հավատքը: *Մաֆար* ամիսը ու հատկապես այդ ամսվա տասներեքերորդ օրը չարագուշակ են: Նույն ամսի քսանմեկին ճանապարհորդելը լավ նշան չէ: Մատաղի տունին կարուձև անելով՝ Մեքքայի հաջիների ոտըը ծակվում է, կամ նրանց ձեռքերն ու ոտքերը՝ շղթայվում:

Թվեր Տասնմեկ և յոթ թվերը սուրբ են համարվում՝ եթե մեկն իր կյանքի ընթացքում յոթ հանգուցյալ լողացնի ու յոթ ծնունդ ընդունի, դրախտ կընկնի: Օննդկանին ծննդաբերելուց յոթ օր հետո են բաղնիք տանում, ու յոթ օր մենակ չեն թողնում: Հուդակավորության արարողությունների մեջ էլ յոթերորդ օրը այցելելում են հանգուցյալի գերեզմանին: Լաբում հիվանդի ջերմությունն իջեցնելու համար յոթ հատ արմավ ու մեկ հատ մետաղադրամ էին դնում ունաբի ծառի տակ, որ հիվանդն առողջանար: Շիաբնակների շրջանում սգո արարողակարգում կարևորվում են մեկը, երեքը, հինգը, վեցը, յոթը, տասնհինգը և քառասունը: Տասներեք թիվը չարագուշակ է, և որպեսզի այն տանից դուրս հանեն, մարդիկ մարտի տասներեքին տներից դուրս են գնում ու բնության գրկում անցկացնում ողջ օրը: Վեցը համարվում է սատանայի թիվը: Երեխայի աչքին մինչև ինը օր սուրբ են քսում, որպեսզի աչքերի լույսը չպակասի: Եթե երկու իր է կտրվում տանըջ, հետո կտրվում է երրորդը, վտանգավոր չէ, քանի որ երեքը աստծո թիվն է՝ բարի ու լավ նշան է:

Ուխտատեղիներ Լաբեստանում, բնակլիմայական չոր պայմաններով՝ տեղումների սակավությամբ պայմանավորված կան հավատալիքներ՝ կապված բույսերի ու ջրամբարների հետ, որտեղ որ հիմնականում հավաքվում են խմելու ջրի պաշարները: «*Ղադանգան*»⁶ կոչվող մի հին վայր կա լեռան բարձունքում, որտեղ քարի վրա ոտքի հետք է պատկերված: Մարդիկ այն վերագրում են սուրբ Ալիին ու այստեղ են գալիս որպես ուխտատեղի՝ իրենց նպատակների ու երազանքների իրականացման հույսով: Եթե մեկը, այստեղ գալով, իր հետ բերի աղոթքի կնիքը ու այն տեղադրի ոտքի հետքի կրունկի մասում, ու եթե կնիքը լիովին տեղավորվի կրունկի հետքի մեջ, ապա ինչ ցանկությունն որ ունի՝ կկատարվի: Ուտնատեղի մտա ջրհոր կա, որտեղ ևս մարդիկ գնում են ուխտի: Երագանք պահելով՝ դրա մեջ շաքար են գցում ու ջրի մակերևույթին առաջացած օղակներով գուշակում՝ կկատարվի երագանքը թե՛ ոչ: Քաղաքի նոր թաղամասում մի վայր կա, որը կոչվում է «*աղոթքի դերե*», այստեղ մարդիկ գնում են անձրևի ու այլ խնդրանքներով ու մտմ են վառում: Ներկայում այս վայրում մզկիթ է կառուցված:

Լաբեստանում մի հինավուրց ունաբի ծառ կա, որը ևս վաղնջական ժամանակներից վայելում է տարաշաճածանի մարդկանց սերն ու ակնածանքը և կոչվում է «*փիր քոնար*»⁷: Մարդիկ այստեղ են գալիս տարբեր երագանքներով, ինչպես օրինակ հողիանալու կամ ամուսնանալու: Իսկ եթե մեկի երեխաները ծնվելուց հետո մահանում են, ծառի մտա ուխտ է անում, որ եթե երեխա ունենա, յոթ տարի մազերը չի կտրի ու միայն ծառի մտա բերելուց հետո կկտրի: Երեխաների կտրված մազերը կավե փոքրիկ ամանների մեջ դրած պահում

⁶ Նշանակում է՝ *ոտնատեղ*:

⁷ Նշանակում է՝ հին ունաբենի

են այս ծառի տակ: Այդ երեխաներին էլ անվանում են *ունաքի ծառա* կամ *բաժին*: Այս ծառը ներկայում զարդարված է բազմագույն կտորներով, որոնք ճյուղերին են կապել ուխտավորը: Ոչ ոք չի համարձակվում կտրել ծառից մի փոքր ճյուղ անգամ: Ծառի մոտից վերադառնալով՝ ուխտավորն իր հետ նախապես տարած շաքարը կամ այլ քաղցրավենիք բաժանում է հարազատներին: Գյուղերից մեկում մի վայր կա, որտեղ գտնվում է մի էմանգադեի ձեռքի սրբապատկեր: Այստեղ մարդիկ գնում են անձրևի խնդրանքով: Մեկ այլ վայր էլ կոչվում է «*քաքա Մուլեյման*»⁸, ու պատմում են, որ մի կին այստեղ է գնացել հղիանալու ուխտով ու նրա երագանքը կատարվել է:

Օտաեր ու բույսեր Իսլամում արմավենին սուրբ Ալլիի դրածոն է երկրի վրա: Այն տներում, որտեղ տղա երեխա է ծնվում, արմավենի են տնկում, որպեսզի բարօրությունն ու առատությունը տնից չպակասեն: Այս հավատի ներքո, եթե հույժ կարևոր է արմավենին կտրելը, նախ ոչխար են մատաղ անում, հավատալով, որ ոչխարի արյունը թափելով կանխում են մարդու արյան թափվելը: Արմավենին համարվում է նաև մարդու արմատը: Եթե ծառը կտրում են, դրա տեղը պարտադիր մի ուրիշն են տնկում: Մա առավելապես վերաբերվում է ունաքի ծառին, քանզի հավատացած են, որ կտրված ունաքի ծառի փոխարեն մի ուրիշը չտնկելով՝ մարդ կմահանա: Այստեղ բազմաթիվ ունաքի ծառերի վրա ուխտավորները կտորներ են կապել՝ որպես իրենց երագանքների իրականացման համար կատարվող նշան: Շատ իմամգադեների դամբարանների մոտ հանդիպում են ունաքի ծառեր: Մարդիկ հավատացած են, որ հինան օգնում է մագաթափությունը կանխել, իսկ դամասկոսյան վարդը Մոհամադի քրտինքն է, որ կաթել է գետնին ու դարձել ծաղիկ:

Թռչուններ ու կենդանիներ Կան մի շարք թռչուններ, որոնց որսն արգելված է: Դրանցից է կկուն, որն ըստ ժողովրդական հավատալիքների, ժառանգության համար վիճել է եղբոր հետ, ապա զոջացել է ու շարունակ նրան է կանչում: Մյուսը հուպոպն է, որին անվանում են նաև «*քաքա Մուլեյման*» ու համարում են սուրբ Մուլեյմանի նամակատարը: Մեկ այլ թռչուն կոչվում է *սերմնացուն*, իսկ երբեմն էլ՝ *անձրևի հալի*: Մա երկնագույն է կամ կարմիր, հայտնվում է տեղումնառատ տարիներին՝ իր գույգի հետ: Մարդիկ հավատում են, որ, եթե սոխակը հանկարծակի սկսի երգել ծառի վրա, ապա հյուր կգա: Եթե սոխակը մտնի տուն ու սկսի երգել բարձրաձայն, շատ շուտով հյուր կգա, իսկ եթե հանգիստ է երգում, ասում են, որ հյուրը կուշանա, չի շտապում: Անձրևի թռչունի՝ երկնքում ճախրելը ևս կարևոր հյուրի ժամանման մասին է ավետում: Թիթեռը ևս լավ նշան է ու ճամփորդից լուր ստանալու մասին է գուշակում, իսկ նրա ճախրելը մեկի շուրջը վկայում է սիրեցյալի գալու մասին: Եթե թիթեռը պտտվի մեկի գլխի շուրջ, վերջինս ճամփորդելու կգնա որևէ ուխտատեղի: Տանը աղավկի ունենալը բարօրության նշան է: Եթե մեկը շատ է չարչարվում ու անօգուտ է, ապա նրան համեմատում են ճնճղուկի հետ: Քիչ ուտելու դեպքում ևս կիրառում են միննույն արտահայտությունը: Միայն որք երեխան կարող է ճնճղուկի գլուխ ուտել, հայր ունեցողների ուտելու դեպքում՝ կորբանան:

Եթե արադաքը մայրամուտին կանչի, վատ նշան է, նրան մորթում են, իսկ եթե հավը տան դիմաց թափահարի թևերը, ապա հյուր ներս կմտնի: Եթե աղջիկ երեխա ունեցած կնոջը սև հավի միա տան, հաջորդ երեխան տղա կլինի: Երեխայի խոսքի ուշացման կամ վատ խոսելու դեպքում նրան աղավնու ձու են տալիս, որպեսզի կարգավորվի խնդիրը: Մարդիկ նաև հավատում են, որ սիրամարգի փետուրը Ղուրանի մեջ դնելիս աճում, երկարում է: Գորտի տուն մտնելը ևս լավ նշան է համարվում: Եթե ճաշելիս շունը նայում է մարդուն երեսին, ապա պետք է անպայման նրան էլ ինչ-որ բան տալ, իսկ, եթե շան ձագը մարդուն կծի, վերջինս սովամահ կլինի: Երագում շուն տեսնելը կովի նշան է, իսկ տան անկյունում շան կաղկանձը տվյալ տան անդամներից մեկի մահն է գուժում:

---

⁸ Նշանակում է *Մուլեյման եղբայր*

Ճանապարհորդության սկզբում փողոցի աջ կողմում աղվեսի հայտնվելը լավ նշան է, իսկ եթե նա հակառակ կողմում է, ճամփորդությունն անօգուտ է: Եթե մեկը ճամփորդության գնալիս ստիպված լինի անցնել ոչխարների ու այծերի հոտի միջով, նպատակակետին չի հասնի: Եթե ընտանի կենդանին արտավայրից չի վերադառնում տուն, մի դանակ են տանում հարևանի տուն, որպեսզի վերջինս աղոթի ու կապի այն գազաններին, որոնք կարող են վնասել ընտանի կենդանուն: Այդ կերպ կապվում է գազանների բերանը ու նրանք չեն կարողանում ուտել կորած կենդանուն: Շնագայլի հաջորդ արևելքից լսվելիս, առատության ու ծաղկման նշան է:

Լարում հավատացած են, որ կատվի վրա ջուր լցնելով՝ ձեռքերին բշտիկներ կառաջանան, իսկ քար նետելով՝ կանիծվեն կատվի կողմից: Ոմանք հավատում են, որ տնից դուրս գալիս սև կատվի հանդիպելը վատ նշան է: Սև կատվին ջին են համարում ու կարծում են, որ նրան հասցրած վնասը կշրջվի մարդու դեմ: Դրանից խուսափելու համար պետք է տալ Ալլահի անունը: Եթե սև կատուն մարդու առջևից է գնում, լավ նշան է, իսկ հետևից վազելով՝ նրանից տանում է բոլոր բարի ու դրական երևույթները:

Տանը օձ տեսնելը երազանքի իրականացման նշան է: Սատկած օձով որոշում են ապագա երեխայի սեռը՝ այն երկինք շարտելով: Եթե նա փոքի վրա ընկնի գետնին, երեխան տղա է, իսկ հակառակ դեպքում՝ աղջիկ: Եթե մեկը գործերում հաջողակ է, ապա ասում են, թե օձի գլխի ոսկոր ունի: Հմայիչ, գրավիչ արտաքինով մարդկանց վերաբերյալ ևս կիրառում են նույն արտահայտությունը: Տան մեջ սարդոստայնը պակասեցնում է տան բարիքները: Ավանակի գոռոցը ձմռան եղանակին ձյուն տեղալու մասին է իմաց տալիս: Այս կենդանու աթարը վառելը վանում է բոլոր վատ ու չար ուժերը: Եթե գիշերը գոմում կենդանիները սկսում են աղմկել, ապա տան մեջ մի գույգ հողաթափ շրջելով՝ կհանգստանան: Մարդիկ հավատացած են, որ ձիու մարմնի աջ կողմը կարելի է ուտել, իսկ ձախն ուտելը մեղք է: Ձիու պոչի մազը մարդուն հեռու է պահում սառանայից: Եթե արևոտ եղանակին անձրև է գալիս, ասում են, իբր, գայլերը գուգավորվում են, կամ էլ ձագ են ունենում: Եթե կովը երկու հատ հորթ է ծնում, սա վատ է լավ կողմեր ունի: Եթե հորթը դեպի տանիքի հետևամասը գնա, ասում են, որ աշխարհի վերջը կգա: Մրջյունի մի մեծ տեսակ կա, որին սատկացնելը ևս վատ նշան են համարում, քանի որ հավատացած են, որ մրջյունն է մարդուն դատաստանի օրը ջուր բերում: Լարում որոշակի հավատալիք կա՝ կապված մորեխի հետ: Եթե երեխան հիվանդանում է անհայտ մի հիվանդությամբ, ապա նրա հագուստի տակ երկու մորեխ են գցում. երբ նրանք սատկեն՝ երեխան կառողջանա: Կարիճի վերաբերյալ մարդիկ հավատացած են, որ եթե կարիճը խայթի, սատկած կարիճի մարմինը խայթած տեղի վրա դնելով՝ կբուժեն այն: Գիշերով չի կարելի արտաբերել *կարիճ* և *օձ* բառերը՝ դրանք պետք է փոխարինել այլ բառերով:

Գույներ *Սպիտակը* համարվում է ինչպես մաքրության ու անմեղության, այնպես էլ տխրության գույն: Ասում են, որ հարսը պետք է սպիտակ կամ կանաչ հագուստով մտնի ամուսնու տուն ու այնտեղից դուրս գա արդեն սպիտակ պատանով: Մայրամուտին սպիտակ հագուստ չեն կարում, քանի որ պատանի գույն ունի: Եթե ստիպված են լինում մայրամուտին սպիտակ գույնի մթերք գնել, օրինակ՝ պանիր, կաթ, մածուխ և այլն, որպեսզի դժբախտություն չպատահի, վաճառողին են տալիս նույնպես սպիտակ մթերքներ՝ շաքար, կամ կանաչ տերև: Եթե մեկը հարևանին ամանով կաթ է տալիս, անպայման մեջը *կանաչ* տերև է գցում: Որոշ տեղերում *նուկեգույն* ու *մանուշակագույն* տխրության նշան են համարվում: Լարում երեխայի ծնվելուց հետո մեկ ամիս նրան *նուկեգույն* հագուստ չեն հագցնում, որպեսզի չհիվանդանա դեղնախտով: *Գանաչ* գույնը հանգստության ու բախտավորության նշան է համարվում: Հարսին հինայելու օրը կանաչ հագուստ են հագցնում, իսկ բոլոր տեսակ նվերները, որոնք նախատեսված են հարսի, նորածնի ու նրա մոր համար, նույնպես փաթեթավորում են կանաչ գույնի կտորներով: Կան գյուղեր, որտեղ

ընդհանրապես բոլոր գույներն էլ կարևորում են: Այստեղ, հարսը առաջին օրը հյուրերին է ներկայանում *կարմիր* գույնի հագուստով: Որոշ գյուղերում հարսանեկան արարողության համար օգտագործում են *կանաչ ու կարմիր* հագուստ: Մև գույնը, բացի նրանից, որ օգտագործվում է սգո արարողությունների ժամանակ, նորածնի համար ևս կարևոր է, քանի որ *չար աչքից պաշտպանելու* համար մեծ նշանակություն ունի այնպես, ինչպես և ոսկեգույնը: Ոսկեգույն կտոր են դնում նաև հարսի օժիտի մեջ:

Ստարկաներ և գործողություններ

Լարում հավատում են, որ տուն մտնելիս պետք է բարևել, եթե անգամ տան անդամները տանը չեն: Տունը վաճառելիս, տան բոլոր իրերը ևս պետք է փոխանցվեն նոր տիրոջը, եթե իրերը տեղում չլինեն՝ գնորդը իրավունք ունի բողոքելու: Մայրամուտից հետո պետք է տան դարպասը փակել, որպեսզի վիշտն ու ցավը մնան դրսում: Ժողովրդական հավատալիքների համաձայն՝ դեղյակի ջուրը դռան շեմին լցնելը պաշտպանում է չար աչքից: Գիշերով պետք չէ սանրվել, քանի որ հաջողության մազը կարող է ընկնել: Տանից դուրս ջրամբար կառուցելուց առաջ, պետք է մատաղ անել: Այն տեղերում, որտեղով մարդիկ անցնուարձ են անում, չի կարելի միգել, քանի որ քառասուն օր հաջողությունը երես կթեքի: Ով նստի տան դռան շեմին, կկորցնի մորը: Մոխիրը, որը կապվում է կրակի պաշտամունքի հետ, ևս էական նշանակություն ունի. եթե կինը ամուսնու մահվան սգո բոլոր արարողություններից հետո ցանկանում է տնից դուրս գնալ, ապա նախ մի փոքր մոխիր են թափում տնից դուրս:

Ջրի պաշտամունքի արձագանք է հետևյալ սովորույթը՝ փոքր երեխայի մահվանից հետո, նրա մայրը ջուր խմելիս բաժակի մեջ մնացած ջուրը թափում է գլխի հետևը՝ գետնին, ասելով, որ երեխան ծարավ է: Սա անում են նաև այլ տարիքի մահացած մարդկանց դեպքում: Նամազի ժամանակ ջուր չեն խմում, քանի որ համոզված են, որ դա սատանայի ձեռքից է: Եթե մեկը գիշերով կանգնած ջուր խմի, վշտի կհանդիպի: Ջրի՝ գետնին թափվելը բարօրության նշան է, իսկ ջրամբարի մեջ երգելու դեպքում՝ կխելագարվեն: Հղի կինը չպետք է կանգնած ջուր խմի, այլ պետք ոսկրացավ կունենա:

Կերակուրների հետ կապված արգելքներից կարելի է նշել մի քանիսը՝ հնում, հանգուցյալի հարազատերը որոշ ժամանակ թոք չէին ուտում՝ այն համարելով ընտանիքի անդամների հավանական մահվան պատճառը: Սգավոր ընտանիքը մինչև քառասուն օր չպետք է գառան գլուխ մաքրի ու եփի, իսկ սգո հավան միայն ծերերը պետք է ուտեն՝ երիտասարդներին արգելված է: Մարդու հանկարծակի մահվան դեպքում, նրա տանը գտնվող հյուրը պետք է երեք օր մնա այդտեղ: Ինքնասպանության դեպքում մահացածին առանձին գերեզմանում են թաղում: Թաղման տեղից տուն վերադառնալիս, կանայք շրջում են գլխաշորը, կոշիկները, ծառից պոկում կանաչ տերև, ապա նոր տուն մտնում, կամ էլ, կոշիկները հակառակ են հագնում՝ աջը ձախին, ձախը աջին: Եթե պատահաբար երկնքում պայծառ աստղ են տեսնում, անպայման ասում են. «ես քեզ տեսա, դու ինձ՝ ոչ»: Համարում են, որ պայծառ աստղը վրեժխնդիր է լինում մարդկանցից և այդ պատճառով խուսափում են նրանից:

Լարում, եթե տանը մի իր է կորչում ու չեն գտնում, ապա գլխաշորի կամ հագուստի մի ծայրին հանգույց են անում, իբրև թե սատանայի պոչն են կապում, ու անընդհատ աստծո անունը տալով՝ կորցրած իրը արագ գտնում են:

Աջ և ձախ կողմերն ունեն շատ կարևոր նշակություն: Օրինակ՝ մարդիկ հավատացած են, որ հարկավոր է ձախ ոտքով մտնել պետքարան, քանի որ սիրտը գտնվում է ձախ կողմում, ապա ընկնելիս աջ կողմի վրա կընկնեն ու սիրտը չի վնասվի, իսկ աջ ոտքով մզկիթ մտնելը հաճելի է բարձրալիս:

Որոշ բնակավայրերում, եթե լուսնային ամսվա առաջին գիշերը լուսինը մահիկի տեսք ունի և դրա մի ծայրը թեքված է դեպի ծովը կամ գետինը, ապա այդ ամիսը բարօրության ու

լիության ամիս կլինի, իսկ եթե մահիկը երկու ծայրով դեպի երկինք է թռչված՝ նեղության ու թանկության նշան է: Եթե մահիկը ամսվա սկզբին թռչվում է դեպի արևմուտք, ապա պետք է որևէ մի հավատացյալի դեմքին նայել ու տալ Ալլահի անունը:

Նուրը համարում են դրախտային միրգ, ու եթե այն ուտելիս որևէ հատիկ է ընկնում գետնին, վերցնում ու ուտում են, քանի որ հնարավոր է, որ հենց այդ ընկած հատիկը լինի դրախտային հատիկը, սակայն երբ խաղողի հատիկն է ընկնում, այն տրորում են ոտքով: Ձմերուկի կեղևն ուտելը ճաղատության վտանգի է բերում: Հյուր գնալիս կենտ միրգ ուտելը լավ նշան չի համարվում, պարտադիր է գույգ թվով ուտել: Արմավ ուտելիս չպետք է կորիզը բերանից գետնին գցել, այլ վերցնել ձեռքով հետո գցել, հակառակ դեպքում սովը կլինի: Արմավ ուտելիս եթե կեղևը առանձնացնեն, ապա դատաստանի օրը իրենց գլխի մաշկը նույն կերպ կհանեն: Հատուկ նշանակություն են տալիս հացին ու երբեք այն աղբամանը չեն նետում, հավատալով, որ այդ կերպ աղքատություն մեջ կհայտվեն: Պատում են, որ նույնիսկ մարգարեն է ձիուց իջել և իր կեղևը հացի թափված փշուրները գետնից վերցրել, իսկ դանակով հաց կտրելուց խուսափել է՝ այն մեղք համարելով: Հավատում են, որ հարևանից հաց վերցնելու դեպքում, դրա փոխարեն նրան պետք է այլուր տալ, այլապես դժբախտություն կպատահի: Եթե հացը թոնիքում թխելու պահին փքվի, մի սոված հյուր կգա: Եթե խմորի մի կտոր ընկնի գետնին, ապա հաջորդ օրը կրկին հաց են թխելու: Եթե հացը վառվի, թշնամու սիրտն է վառվում: Ընդհանրապես, թխված առաջին հացը համարվում է սատանայի բաժինը, ու չեն ուտում:

Բրինձը համարվում է անվերջության նշան: Բրինձը սուրբ Ֆաթիմայի կնիքն է, և եփած բրինձի ջուրը կամ հարդը չպետք է թափել կոյուղին, այլապես ահել դատաստանի օրը այդ հատիկները Ֆաթիմային բողոքեն ու նրանից կպահանջեն վրեժխնդիր լինել: Եթե մեկը ճամփորդելու նպատակ ունի, ապա փողի հետ նաև մի քիչ բրինձ կամ շաքար է բաժանում աղքատներին՝ որպես ողորմություն, որպեսզի լիությունը ուղեկից լինի իրեն ու ողջ՝ առողջ վերադառնա: Հավատացած են նաև, որ ջրի մեջ կանաչ տերև գցելով ու մեկնողի հետևից լցնելով՝ նա շուտ կվերադառնա: Այս ջրից մի քիչ էլ պետք է լցնել կանաչ նարնջենու տակ, որպեսզի նրա կյանքը նարնջի ծառի կյանքի նման լինի: Ճանապարհորդի հետևից լաց լինելը վատ նշան չեն համարում, բայց եթե ավլեն, սև գույնի քար կամ մոխիր գցեն նրա հետևից, ապա այլևս չի վերադառնա: Եթե մեկը ճամփորդելու նպատակ ունի, ու այդ օրը տանը որևէ աման է կտրվում, ապա լավ կլինի, որ այդ օրը հրաժարվի գնալուց:

Մեկի տանը աղ ու հացը ուտելը սուրբ է համարվում, ու այլևս չպետք է այդ ընտանիքի հետ վեճի մեջ մտնել, այլապես աղի հարգանքը ոտնատակ կտան: Երբեմն երթվում են աղ ու հացով: Սուրբ Ալին ասել է, որ աղը մարդուն հեռու է պահում տարբեր հիվանդություններից՝ խելագարությունից, կոկորդի և փորի ցավից, աստամնացավից:

Օրորոցը ևս տեղ ունի հավատալիքներում. եթե մեկը երեխա չի ունենում, ապա իմամ Հուսեյնի վեցերորդ որդու՝ Ալի Էսդրաի անունով, որը զոհվեց Քերբելայում թշնամու ձեռքով, փոքր օրորոց են պատրաստում և նվիրում Հուսեյնի կյանքին: Այս կերպ համոզված են, որ դեռ տարին չլրացած երեխա կունենան: Համոզված են նաև, որ երեխայի դատարկ օրորոցը օրորելը երեխայի փորացավի պատճառ է: Նորածնի գլխավերևում կողպեք ու բանալի դնելը հանգստացնում է երեխային: Մայրամուտի ժամանակ նորածին երեխային կանաչ արմավենու տակ տանելը կարող էր պատճառ դառնալ նրա դիվահարության: Նորածնին պարտը դնում են կանաչ բույսերի վրա, որպեսզի կյանքը երկար լինի: Երեխայի ծնվելուց հետո, նրա ճակատին լեղակով երեք կետ են դնում, որպեսզի հեռու մնա չար աչքերից: Նորածիններին վախից ազատելու համար նրանց մոտ վագրի եղունգ են դնում: Սա նաև կախում են հողի կնոջ պարանոցից՝ հղիության հինգերորդ ամսում, որպես երեխային պաշտպանող հմայիլ: Անձրևոտ եղանակին ծնված երեխան, հավատում են, որ հարուստ կդառնա: Նշանադրության ժամանակ վատ նշան է համարվում մկրատ բացել

փակելը, քանի որ փեսացուն միտքը կփոխի և ուրիշ կնոջ հետևից կգնա: Ինչպես նաև, հարսի հագուստին չպետք է հանգույց լինի: Ամուսնական առագաստից եթե որևէ բան գողանան, ապա հարսը չի հղիանա, իսկ ամուսինների անկողինը պետք է այնպիսի մի կին պատրաստի, որն իր ամուսնու միակ կինն է: Եթե մեկի հագուստը ծակվում է, համարվում է վատ աչքի հետևանք, որը, չկարողանալով վնասել դրա տիրոջը, վնասել է հագուստը: Չար աչքից խուսափելու համար, մարդիկ երբեմն ցնցոտիներ են հագնում ու աղքատ ձևանում: Հավատացած են նաև, որ նոր մի բան եթե հագնեն սգո առիթին, մյուս անգամ հաստատ հարսանիքի ժամանակ կհագնեն: Ամեն ոք, ով իր կռիվը կկարի, կյանքը կերկարի: Եթե հարս ու փեսայի անունը տալով հայելի կոտրեն, նրանք կղժբախտանան, իսկ գիշերը հայելու մեջ նայողը կարող է խելագարվել: Երեկոյան չի կարելի տունն ավլել և աղբը դուրս բերել տնից. դրանով տան լիությունը կպակասի: Եթե խմոր հունցելու, քացախ կամ թթու պատրաստելու ժամանակ անբարո կին ներկա լինի, ապա դրանք կփչանան: Եթե կռիվների քթամասերն իրար դիպչեն, կռիվ կլինի: Իսկ, եթե կռիվի քիթն ուղղված լինի մեկի կողմը, ապա դա նշան է, որ նրա մասին բամբասում են: Հյուրի կռիվի մեջ աղ թափվելու դեպքում նրա սիրտը կնեղվի ու շուտ կգնա: Պատին կամ գոմում մեխ խփելիս պետք է տալ Ալլահի անունը, որպեսզի ջինները չնեղանան:

Երագներ Լարեստանում, մարդկանց հավատալիքներում առանձնահատուկ տեղ են զբաղեցնում երագները: Վատ երագները մարդու չպետք է պատմել, այլ՝ կանաչ ծառին կամ հոսող ջրին, որպեսզի վատ երագը վերածվի բարու: Այս նպատակով նաև մի բուռ բրինձ են գցում կանաչ ծառի վրա: Մարդիկ հավատում են, որ ձնձողուկները բրինձը ուտելով կաղոթեն, որ վատ երագը դառնա բարի: Հավատացած են նաև, որ երագում մարգարեին կամ կրոնական անվանի դեմքերին տեսնելիս չպետք է ինչ-որ մեկին պատմել այդ մասին, քանի որ նրանք այլևս կխուսափեն երագում հայտնվել: Երագում դեպի դեբլեի կողմ կանգնած տաբատ հագնելը վատ նշան է: Այս տարածաշրջանում մարդիկ հատուկ ուշադրություն են դարձնում հղի կնոջ բնին ու երագներին, ու հավատում են որ նրա տեսած երագները կկատարվեն: Բայց ընդհանրապես կնոջ երագը միշտ հակառակն են մեկնաբանում, իսկ տղամարդունը՝ նույնությամբ: Գիշերվա երագներն ընկալում են նույնությամբ, իսկ առավոտվա աղոթքից հետո տեսած երագի հակառակն է կատարվում:

Չար աչքը «կտրել» Դաշթի գյուղում չար աչքից պաշտպանվելու համար տան դռան վերևից այծի կամ նոխազի եղջյուր, աղ ու էսփանդ, փուշ, կամ մկրատ ու սանր են կախում: Լարում աղ ու աչքի ուլունք, իսկ Խուր գյուղում աղ են օգտագործում: Չար աչքը «կտրելու» համար մարդիկ դիմում են այն ձեռ կանանց, որոնք հայտնի են իրենց ազնիվ ու բարի սրտով, կամեցող են, իրենց կյանքի ընթացքում շատ երեխաների ծնունդ են ընդունել ու մահացածների լողացրել: Ինչպես նաև, եղել են ուխտատեղիներում, ինչպես օրինակ՝ Քերբելա, Մեքքա, Մաշհադ, Դում, Մեդինա և այլն: *Չար աչքը կտրել*, նշանակում է վանել այն բացասական էներգիան, նախանձը, որը առաջանում է մարդու մեջ՝ մեկ ուրիշի հաջողություններից: Սակայն, ծնողների անսահման ու կույր սիրուց առաջացած էներգիան ևս կարող է բացասաբար ազդել երեխայի վրա: Չար աչքի ազդեցությունից որևէ մեկին ազատելու համար, մոլայի կամ վերը նշված կանանցից մեկի մոտ են տանում, մի երկու կտոր շաքար ու հիվանդի շորերից մեկը: Նրանք աղոթք են ասում ու թղթի վրա գրում այդ աղոթքը, շաքարը դնում են մինևույն թղթի վրա: Հագուստն ու շաքարը տանում են տուն, հագուստը հագցնում են նրան, ում կպել է չար աչքը ու այրելով աղոթքը՝ այն պատեցնում են հիվանդի գլխի շուրջը, իսկ շաքարը հալեցնում են ջրում ու խմեցնում վերջինիս:

Կենդանիների դեպքում՝ եթե նրանց է կպել չար աչքը, աղոթք են կարդում ու երեք անգամ հիշատակում Ալլահի անունը, ինչպես նաև էսփանդ են ծխում, որպեսզի չար աչքի ազդեցությունը վերանա: Երեխային պաշտպանելու համար զոհաբերվող ոչխարի աչքը չորացնում են և ամրացնում նորածին երեխայի գլխարկին: Չար աչքը վանելու համար

օգտագործում են նաև հավկիթը. այրի կին մետաղադրամով հարվածում է ձվին ու ամեն անգամ տալիս բոլոր ծանոթների անունները: Երբ չար աչք ունեցողի անունը հնչի՝ ձուս կկոտրվի ու աչքի ազդեցությունը կկորի:

Քառասունքը կտորել: Եթե նորահարսը մասնակցի սգո արարողությանը, մահացածի քառասունքը կընկնի նրա վրա ու երեխա չի ունենա: Նորահարսը խուսափում է հղի կնոջ հանդիպելուց, քանի որ դա արգելք դառնա հղիանալուն: Օճնդաբերությունից հետո, ընկերքը պետք է գցել ջրհորի մեջ, որպեսզի կենդանիների ճանկը չընկնի, չվնասվի, հակառակ դեպքում, ծննդկանի քառասունքը կկոտրվի:

Կարիճի հատկություն Երբ մի ընտանիքում մեծ ջանքերից հետո երեխաներ են ծնվում ու մահանում իրար հետևից, ասում են, թե այդ երեխաների մայրը կամ հայրը ականջի հետևում, գլխամաշկին կամ էլ մեջքին կարիճի տեսքով մազ կամ նշան ունեն, որը խանգարում է երեխաների ողջ մնալուն. դա կոչվում է «կարիճ լինել» կամ «կարիճի հատկություն ունենալ»: Որոշ գյուղերում, երբ մի երեխայից հետո ծնված մյուս երեխաները մահանում են, ենթադրում են, որ այդ երեխան «կարիճի հատկություն ունի»: Այդ խնդիրը վերացնելու համար, կաթսայի մեջ ոչխարի գլուխ են եփում ու երեխային պահում են այդ եռացող կաթսայի վրա: Երեխան ձեռքը տանում է դեպի ոչխարի գլուխը, ու գլխի որ հատվածին որ դիպչի, նշանակում է իր մարմնի վրա նույն տեղում է գտնվում կարիճի հատկությամբ այն մազը, որը խանգարում է ծնված մյուս երեխաներին ողջ մնալ: Այս երևույթի դեմն առնելու համար այդ կասկածելի մազն այրում են, որպեսզի նրա քույրերն ու եղբայրներն ապրեն: Երբեմն, կանայք կամ տղամարդիկ, որոնք իրենց վրա հայտնաբերում էին այդ մազը, դիմում էին մուլային կամ աղոթագրին, որպեսզի այդ մազի տեղն այրի:

Երևակայական արարածներ Տարբեր աղբյուրներում և Ղուրանի այաթներում բազմիցս նշվում է «ջին»-երի մասին: Լարեստնում նույնպես հավատում են նրանց գոյությանը, որոնց շարքը համարում են նաև ալերը, փերիները, հաշերը և դաղամալաքունները: Ջինը կարող է գողանալ մարդկանց կամ որոշ ղեպքերում՝ տարբեր ձևերով վրեժխնդիր լինել: Նրանցից պաշտպանվելու համար պետք է երկաթե իր ունենալ և տալ Ալլահի անունը: Ջինների կատարած բարի գործերի մասին չի կարելի բարձրաձայն խոսել: **Ալը** ծննդաբերության ժամանակ նստում է կնոջ փորին և նրան պաշտպանելու համար օգտագործում են ասեղը, թուրը, անգլիական ասեղը, դաշույնը, մկրատը և այլն, սև գույն ունեցող առարկայով խաչ են գծում, օգտագործում են նաև սև ու սպիտակ թելերը: Ալլահի ու սուրբ Մարիամի անունը լսելով ջինները, ալերն ու այլ չար ոգիներ փախչում են, այդ պատճառով էլ արնդհատ աղոթքերում հիշատակում են այս երկու անունները: **Բախթաքը (հաշ)** ընկնում է քնած մարդու վրա ու ուժասպառ անում նրան: Եթե մեկը քնի մեջ խռիտացնում է, նրան անհապաղ արթնացնում են, որովհետև հաշը բռնել է նրա կոկորդից ու շնչահեղձ է անում: **Դաղամալաքուն** բնակվում է ջրհորներում ու ջրամբարներում: Որպեսզի երեխաները չաղտոտեն ամբարված ջուրն ու հատկապես չմիզեն դրանց մեջ, ծնողները նրանց վախեցնում են այդ արարածների մասին պատմություններով: *Դաղ* նշանակում է *քույր*, իսկ *մալաքուն*՝ *հրեշտակ*, որը համարվում էր ջրի պահապան ոգին կամ հրեշտակը:

Հավատալիքներ կապված մարմնի փոփոխությունների հետ Մրանք, հատկապես ազդեցիկ իմաստ են կրում են հղի ու նոր ծննդաբերած կանանց շրջանում. կանայք փորձում են հղի կնոջ արտաքինից գուշակել նրա ապագա երեխայի սեռը: **Մոր դեմքի փոփոխությունները.** Եթե հղիության ընթացքում կնոջ դեմքը գեղեցկանում է, նշանակում է, որ նա տղա է ունենալու, իսկ տգեղանալու դեպքում՝ աղջիկ: Երագում ոսկի տեսնելը հուշում է աղջիկ, իսկ արծաթ տեսնելը՝ տղա երեխա ունենալու մասին: Ճանապարհ գնալիս, եթե հղի կնոջ աչքը պատահաբար ընկնի մկրատի վրա, ապա պտուղը աղջիկ է, իսկ ասեղ կամ դանակ տեսնի՝ տղա երեխայ կունենա: **Նորածնի արտաքինը ծնվելու պահին** Եթե երեխայի ձեռքերը ծնվելու պահին փակ բռունցքներ են, ապա նա ժլատ է, իսկ

բաց ամերը հուշում են առատաձեռնության մասին: Երբ երեխան ձեռքերը խաչում է կրծքին, ապա հավատացած են, որ մայրը կրկին կհղիանա: Իսկ երբ երեխան սկսում է ոտքի մատը տանել բերանը, ասում են, թե երեխան արդեն քույրիկ կամ եղբայր է ուզում: **Մեծահասակների դիմային առանձնահատկությունները** Այն մեծահասակները, որոնց ճակատին կնճիռներ, իսկ հոնքերի միացման տեղում բծեր կան, կամ մաշկը ցորենագույն է, իսկական հավատացյալներ են, ու մեծ հարգանք են վայելում: Կապույտ աչքերը վստահություն չեն ներշնչում, իսկ առամների միջև տարածությունը վկայում է մարդու պաշտոնավոր դիրքի մասին: Մեծ ակնջները հուշում են մարդու պատվաբաժան լինելու մասին: Բարձր ու սպիտակ ճակատով մարդիկ անվանի կղափորներ, իսկ ճաղատները՝ հարուստ, շատ ոսկու տեր:

Նավատալիքներ կապված ավանդական բուժամիջոցների հետ Այստեղ ներկայացված միջոցները վերցված են տարածաշրջանի մարդկանց բուժման մեջ հմտացած անձանց փորձից: **Փորագալի դեմ** օգտագործում են մուգ և չոր դաղձ, սև լոբի, կանաչ քիմիոն, թմբուլ, երիցուկ, գինձ, անխոն, նարնջի և մանդարինի կեղև, ուրց և այլն: Փորլուծության համար հիվանդին քամած մածուն, թեյ, կակաո և բանան, եզան լեզու են տալիս: **Մրսածություն և դրանից բխող հետևանքները** վերացնելու համար ուրցով թեյ, սոխի և անխոնի հյութ են տալիս: Այրում են մուգ դաղձը, տարբեր խոտաբույսերից թուրմ են պատրաստում և տալիս մրսած մարդուն: Կոկորդի ցավն անցկացնելու համար աղով կամ մոխրով մաքրում են հիվանդի բերանը մինչև կոկորդը: **Երեխաների տարբեր հիվանդությունների բուժումը.** Հնում կակագող երեխաներին աղավնու ձու էին խմեցնում, մանրէների ու ճիճվակրության դեմ օգտագործում էին դեյյանի ջուրը: Ջերմությունն իջեցնող էր վայրի բողկը, մոխիրը, ածուխը. կապում էին երեխայի ճակատին: Դեղնախտը բուժում էին հունապով և ուղտափշով, սպիտակաձավարի ու շաքարի փոշու խառնուրդով: Ջրծաղիկն ու կարմրուկը բուժում էին սոխով ու անխոնով, ծեծած անթառամի հյութով: **Բուժման մեթոդները այլ պարագաներում** Մարդու ճնշվածությունն անցկացնելու համար փորը մերսում են մեղրով, համարում են նաև, որ ոչխարի սիրտն ու թոքը հոտող ջրի մեջ գցելով՝ հիվանդությունը կանցնի: Վախեցածին աղ են ուտացնում կամ մեջը ոսկի գցած ջուր են խմեցնում: Լեռնային հոտավետ բույսերով և հինայով բուժում էին աչքի ցավն ու բորբոքվածությունը, հավի ձվի դեղնուցը երեք օր կապում էին ցավող աչքին, նաև մեղր էին քսում: Տեղից դուրս եկած ոտքը կամ ձեռքը տեղը գցելու համար տվյալ անձին տանում էին հեքիմի մոտ: Նա տաք ջրով մերսում էր վնասված տեղն ու ամուր կապում մի քանի բույսերի ու ձվի դեղնուցով պատրաստած քսուքով պատված կտորով: **Լարեստանի բնակչության հավատալիքները անձրև տեղալու կամ այն կտրելու կապակցությամբ** Լարում «աղոթքի դերը» կոչվող մի վայր կա, որտեղ մարդիկ երաշտի ժամանակ բոկոտն գնում են աղոթելու ու մոմ վառելու հոգևորականներից մեկի ուղեկցությամբ, հույսով, որ բարձրալը անձրև կուղարկի: Երբեմն էլ մի ծարավ կենդանի են տանում հետները, որպեսզի նրա թույլ ձայնը շարժի բարձրալի գուրջը: Կամ մի չամուսնացած աղջիկ բարձրանում է տանիքը ու դեպի դերել նայող ջրհորդանից ջուր է լցնում: Մտով «հալիս» ուտելիքն էին բաժանում բնակչությանը: «Հալիսի» պատրաստման համար կանաչ շրջում էին տնից տուն ու «Ալլա հ, անձրև տու՛ր՝» աղոթքն ասելով ցորեն, բրինձ գարի ու դրամ էին հավաքում: Կամ մի կին, դեմքը ծածկելով սև չաղրայով, մաղը թևի տակ դրած տնից տուն էր անցնում ու այնպիսի ձայնով, որ ճանաչելի չլինի, երկխոսության մեջ էր մտնում տանտիրոջ հետ, ասելով որ ինքը անձրևն է: Այնուհետև տանտերն այդ կնոջ գլխին ջուր էր լցնում, ու վերջինս անցնում էր հաջորդ տուն: Մարդիկ վստահ էին, որ մինչև գիշերվա կեսը անձրև կտեղա: Եթե տեղումները ավելին էին և վնասում էին բույսերը, մարդիկ Ղուրանը ջրհորդանին դնելով կամ հատուկ աղոթքով փորձում էին անձրևը կտրել:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

1. Լարեստանի մշակույթը, ավանդույթներն ու ծեսերն այսօր դեռևս կենդանի են ժողովրդի մեջ: Դրանց ուսումնասիրությունը կարևոր է, քանի որ դա երաշխիք է հետագայում ևս դրանց մասին իմանալու, դրանց ուսումնասիրությունը շարունակելու և լրացնելու: Առավել ևս, որ ներկայում հասարակության արագ զարգացման, տեխնոլոգիայի ազդեցության ու տարբեր քաղաքների ու գյուղերի միջև շփումների հեշտացման արդյունքում այս ծիսակատարությունները էապես փոփոխվում ու կրճատվում են:

2. Լարեստանի աշխարհագրական և կլիմայական պայմաններն իրենց անմիջական ազդեցությունն են թողել ժողովրդի կենսակերպի և հոգևոր մշակույթի առանձնահատկությունների վրա:

3. Սույն աշխատության մեջ, հնարավորության սահմաններում, ներկայացվել են Լարեստանի շիա բնակչության ընտանեկան սովորույթներն ու բարքերը, և որ կարևորն է՝ այն ամենը, ինչը մինչև այժմ մնացել է չուսումնասիրված:

4. Լարեստանում ընտանեկան, կրոնական ու ավանդական կապերը խորը արմատներ ունեն: Դա նկատելի է ինչպես ցեղային, կրոնական, մշակութային կյանքում, այնպես էլ զանազան բարքերի դրսևորումներում ու ծիսակատարությունների ժամանակ: Դրանք բխում են ինչպես մարդկանց հավատալիքներից, այնպես էլ նրանց կրոնից: Ազգականների մինչև երեք սերունդ բնակվում են կողք կողքի, ու որպես կանոն, սերտ կապերի մեջ են միմյանց հետ ու միշտ օգնության ձեռք են մեկնում իրար կենցաղային ամենատարբեր կարիքների դեպքում: Բնակարանների տեղադրության ձևերն ու տեղաբաշխումն ապահովում են ընտանիքների անվտանգությունը:

5. Անուսնական ծիսաշարը սկսվում էր աղջիկ ուզելուց, դրան հաջորդում էր նշանադրությունը, իսկ մինչև ամուսնություն ընկած ժամանակաշրջանում, որը կարող էր տևել մինչև երկու տարի, տեղի էին ունենում տարբեր կրոնական ու ավանդական ծիսակարգեր ու պատրաստություններ՝ փեսայի ընտանիքի կողմից հարսնացուլի համար:

6. Ծննդաբերության ընթացքն ուղեկցվում էր ինչպես իրական, այնպես էլ հավատալիքների հետ կապված գործողություններով ու մոզարգելներով, որոնց ժամանակ ամենակարևորն էր ծննդկանին և նորածին մանկանը փրկելը չար ոգիներից:

7. Հուղարկավորության ծեսը մահմեդականների շրջանում կատարվում է կրոնական հիմքի վրա: Շիա ու սուննի մուսուլմանների շրջանում առկա մշակութային ու ցեղային տարբերությունները հանդիսանում են այն հիմքը, որով էլ թաղման արարողակարգերը տարբերվում են միմյանցից, թեև կան և ընդհանրություններ:

8. Հուղարկավորության ծիսակարգում կարևորվում են հանգուցյալի դիրքը (դեպի դեբե), կողմերը (նախ աջ, հետո ձախ կողմը լվանալը), գույները (սպիտակ պատանը), թվերը (լողացնելը 3 անգամ, 40 անգամ աղոթք կարդալը լողացնելուց հետո, 40 հոգի միմյանց փոխարինելով հանգուցյալին գերեզմանատուն տանելը, 3 օր կրակ վառելը գերեզմանի վրա), շաբաթվա օրերը (քառասունքն աշխատում էին ուրբաթ օրը նշել), օրվա ժամանակահատվածը (հինգշաբթի օրվա մայրամուտը և ուրբաթ օրվա արևածագը):

9. Լարեստանում, անկախ հուղարկավորության ծեսից, մարդիկ նշանակություն են տալիս շաբաթվա օրերի, առօրյա գործերի, ինչպես նաև առանձին վայրերի, ծառերի ու նույնիսկ թռչունների, որոշակի գույների ու թվերին՝ կապված տարբեր հավատալիքների հետ, որոնք, ըստ ժողովրդական պատկերացումների, պետք է պաշտպանեն չար ոգիներից, չար աչքից, հիվանդություններից և այլն:

10. Մանրամասնորեն ուսումնասիրելով ժողովրդական հավատալիքները, ակնհայտ է դառնում, որ դրանք բազմաթիվ ընդհանրություններ ունեն այլ ժողովուրդների հետ: Այդ ընդհանրություններից են բույսերի, ջրի, կրակի, կենդանիների պաշտամունքը և այլն:

11. Տարբեր ժողովուրդների ավանդույթներում միևնույն կամ նման հավատալիքների առկայության փաստը, ըստ որում տարբեր կրոններ ունեցող ժողովուրդների մասին է խոսքը, ցույց է տալիս այդ հավատալիքների հնագույն արմատները և տարբեր ժողովուրդների աշխարհընկալման նմանություններն ու ընդհանրությունները:

Ատենախոսության թեմայով հեղինակի հրատարակած աշխատությունները

ساره شهپر. رمضان در فرهنگ مردم لار. فصلنامه فرهنگی اجتماعی فرهنگ مردم. تهران. شماره 40. زمستان 90. صفحات 211-203

ساره شهپر. آیین ازدواج میان مردم شهر لار: نقش شبکه زنان در سنت ها و تغییرات جیان فورتینی. همایش نامه لارستان کهن: دفتر دوم مردم شناسی. تهران. بهار 91. صفحات 164-149

دکتر ساره شهپر. فرهنگ عامه مردم لارستان. تهران. مجتمع چاپ و نشر کوثر لارستان. 92. 211 صفحه

Մարե Շահպար, Չար աչքը վանելու ծեսերը Լարեստանի ժողովուրդների շնչանում, Orientalia, ԵՊՀ Արևելագիտության ֆակուլտետի դասախոսների և ասպիրանտների գիտական հոդվածների ժողովածու, Երևան 2013, պրակ XV, 96-101

ساره شهپر. آیین های زایش در لارستان نمونه ای از آیین های تشریف و استحاله. دوفصلنامه تخصصی عصر انسان شناسی و فولکلر. تهران. زمستان 94. صفحات 48-43

Մարե Շահպար, Քառասունք ծեսը Լարեստանի ժողովուրդների հավատալիքներում, Orientalia, ԵՊՀ Արևելագիտության ֆակուլտետի դասախոսների և ասպիրանտների գիտական հոդվածների ժողովածու, Երևան 2015, պրակ XVI, 62-68

Մարե Շահպար, Հուղարկավորության արարողությունը Լարում և շրջակա բնակավայրերում, Կանթեղ – Գիտական հոդվածներ, Երևան 2016, 3(68), 91-98

Сарех Шахпар

Семейные обряды и народные верования ларестанцев

Резюме

Данная диссертация является первым комплексным исследованием в области семейных обрядов и народных верований шиитов Ларестана, которые до сих пор оставались как бы в тени, не были изучены полностью. Основой для изучения образа жизни, ритуалов и праздников ларестанцев были полевые этнографические материалы, собранные и записанные автором, а также исследования разных авторов и литературные памятники. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка литературы. Введение дает краткий исторический и географический обзор Ларестана, в частности, с демографической точки зрения и особенностей региона. Здесь представлен метод исследования, география, а также социальные и семейные структуры ларестанцев. Отмечаются литературные источники, которые использовались в работе.

Первая глава посвящена брачным ритуалам и ритуалам, связанным с рождением ребенка. Брачные ритуалы начинаются с избирания девушки, прошения ее руки и обручения. Брак может длиться до двух лет. В течение этого времени происходили различные религиозные и традиционные обряды и подготовка к свадьбе. В прошлом сватовство происходило с помощью женщины, через семейные связи или с участием соседей. Девушки выходили замуж в возрасте от 12 до 17 лет. В ритуале прошения руки девушки в основном, мужчины принимали участие. В конце ритуала определялась сумма денег, которое считалось *ценой молока* матери девушки, количество денег, необходимое для расходов бракосочетания и др. Назначались дни обручения и свадьбы.

Первым официальным мероприятием свадебного обряда является *вечер хны*. Семья жениха посылает девушке хну и цветные ткани, необходимые для крашения рук невесты и

жениха хной. Невесте дарят наряды - в основном зеленого цвета- цвета удачи и счастья. Когда жених уже готов к свадьбе, в сопровождении пения и танцев он приходит в дом невесты, где ее отец режет жертвенного барана под его ногами, и жених, проходя через текущую кровь, входит в дом невесты. Жених видит сидящую на стуле невесту, у которой голова вся покрыта белой накидкой. Он должен подарить ей золотые часы или ожерелье, чтобы ему позволили взглянуть на лицо своей будущей жены. Затем брат, дядя или отец невесты прижимают головы невесты и жениха друг к другу три раза, в знак единения и согласия. Невеста обнимает маленького мальчика, чтобы через год родить мальчика. После этого невеста прощается с родителями и родными, которые ее провожают с различными пожеланиями и плачем, держа Коран над ее головой. Когда невеста и жених доходят до дома жениха, перед ногами новобрачных режут барана, так, чтобы они вошли в дом через кровь жертвенного животного. Здесь жених преподносит невесте подарок, и заявляет, что теперь весь дом и все что находится в нем, принадлежит им обоим в равной степени. Если брачная ночь проходит успешно и жениху нравится супруга, они утром совершают обряд целования руки тещи, идут к матери жены, чтобы зять поцеловал ее руку.

Брак сопровождался различными религиозными церемониями. Все они имеют одну основную цель- иметь много потомков, процветание семьи и спокойная, мирная жизнь в семье. Существует еще и ряд религиозных церемоний, обеспечивающий безопасность супругов, защищающий молодых от самых разных духов. В традиционных свадебных обрядах особенно многочисленны отголоски ритуалов поклонения предкам, природе (огню, воде, растениям и пр.). Ныне продолжают существовать средства защиты от злых сил, здесь особенно популярна также вера в сглаз. Демонология не потеряла своего значения до сих пор. Распространены средства защиты от злых сил и особенно популярна *профилактика* от порчи.

В работе рассмотрены также приемы защиты женщин во время беременности: например на шею вешали Коран, определенные ритуалы совершались во время родов, разными приемами защищали новорожденных и рожениц от определенных злых духов, как, например, от *алков*. В этой главе автор обращает внимание на методы народной медицины, с помощью которых лечат детей и женщин, на банные церемонии, обряд именин, обряды обрезания мальчиков, проrolки ушей девочек и ритуал, совершаемый в связи с прорезыванием зубов детей.

Вторая глава посвящена похоронным церемониям. Траурная церемония в городе Лар, который в основном населен шиитами, несколько отличается от других регионов, которые заселены суннитами, несмотря на то, что все придерживаются правил ислама. После смерти, тело покойного в обязательном порядке мыли три раза (в исламе принято считать, что если человек умирает на поле боя, или *по дороге к богу*, то есть во время полоничества, то мыть его не надо, так как он считается мучеником, т.е. чистым). Сначала необходимо мыть правую часть тела, затем левую. Потом усопшего обряжают в саван и уносят на кладбище и опускают в могилу. В процессе опускания один наверху читает молитвы, а другой внизу громким голосом повторяет их ближе к уху умершего, чтобы он услышал молитвы. Затем засыпают землей могилу и обливают водой. Сначала мужчины, потом женщины садятся на на землю, палец опускают в землю и молятся. Таким способом они пытаются передать усопшему свои молитвы и свою энергию. После этого они покидают кладбище. Обычно люди стараются сорковой день отмечать в пятницу. Самым благоприятным временем для молитвы считается время захода солнца (предзакатная молитва считалась очень важной) в четверг или восход солнца в пятницу.

В третьей главе рассмотрены различные народные верования. Здесь отмечаются магические значения определенных дней недели: некоторые из них добрые, хорошие, выгодные для начинаний и выполнения различных действий, дела идут успешно, другие

неудачные-неблагоприятные и нежелательно предпринимать что-либо в эти дни. В этом регионе конкретные верования и обряды были связаны не только с днями недели, но и с определенными днями месяцев- а именно месяцев лунного календаря. В некоторых деревнях в конце месяцев *мохаррам* и *сафар* мусульмане совершают ночное действо, которое называется "убийство Омара". В этом месяце избегают радостных мероприятий. Десятого числа Мохаррама люди совершают жертвоприношение в память о мученичестве Имама Хусейна. Восемнадцатого числа месяца Золхадже мусульмане- шииты отмечают праздник *гадир-е-хоми*. В этот день, по преданию, мусульманский пророк назначил Али своим преемником. *Чааршамбе сури* отмечается в последнюю среду года. В первые дни Ноуруза красят рога животных в зеленый цвет. Все двери жилища также покрывают зеленым цветом.

В Ларе распространены верования, связанные с числами-*одинадцать* и *семь* считаются священными. Среди шиитов в траурных церемониях важная роль приписывается числам один, три, пять, шесть, семь, пятнадцать и сорок. Тринадцать считается зловещим числом.

Поклонение источникам и деревьям (возле источников) выражается паломничествами, во время которых совершаются разные обряды, в том числе и гадания; приносят жертвы, молятся с просьбами о здоровье, о потомках и пр. До сих пор сохранились верования, связанные с животными, птицами, насекомыми-даже с бабочками. Особое магическое значение придается белому, зеленому, фиолетовому, красному и черному цветам.

В Ларестане большое значение имеют также запреты (табу). Особые сверхъестественные свойства придаются левой и правой сторонам. По убеждениям народа сны не случайны и имеют определенные значения: никогда нельзя рассказывать плохой сон кому-либо, а только зеленому дереву или проточной воде, чтобы он превратился в добрый и плохой не сбывался. Конкретные действия и предметы используются от сглаза и злых духов во время рождения ребенка, в течение сорокадней и многих других случаях.

Материалы о верованиях, связанных с традиционными лечебными приемами, методами и препаратами были собраны автором у известных целителей, имеющих большой опыт.

Разные магические приемы применяются во время обрядов вызывания и прекращения дождя.

В заключении отмечается, что географические и климатические условия оказали прямое влияние на характеристику, особенности образа жизни, быта и на духовную культуру ларестанцев. Изучение народных верований показывает, что они имеют много общего с верованиями других народов, как например, верования, связанные с культурами деревьев, воды, огня, животных и многие другие. Факт существования одних и тех же верований в традициях разных народов разных религий, свидетельствует о древних корнях этих верований, а также сходство и общность их мировоззрений. Изучение традиционного образа жизни, культуры, особенно ритуалов и верваний, сегодня очень важно, так как оно гарантирует передачу этой сферы культуры следующим поколениям и наследие это не исчезнет.

Sarekh Shakhpar
Family Ceremonies and National Beliefs of Larestanians
Summary

This thesis is the first complex research in the field of mode of life, family ceremonies and folk beliefs of Shiites of Larestan. These questions still remained in the shadow and weren't studied fully. The work is based on ethnographic field materials collected and written down by the author as well as the studies of different authors and literary sources. The thesis consists of introduction, three chapters, conclusion and the list of references. Introduction gives the brief historical and geographical summary of Larestan, in particular, from the demographic point of view. Here the

research method, geography, and also social and family structures of larestanians is provided. Literature used in work is noted.

Chapter one is devoted to marriage rituals and rituals connected with childbirth. Marriage rituals begin with election of the girl, the ceremony of *asking for her hand* follows and then the betrothal. The wedding may last long (up to 2 years) depending on the working migration of the bridegroom. But during this time there were various religious and traditional practices and a preparations to the wedding. In the past the girl was chosen with the help of relative women, or the neighbors. Before, girl married at the age of 12 up to 17 years. In a ritual of the *asking for the hand* of the girl generally the male part was active. At the end of the ritual the amount of money which was considered as the *price of milk* of the girl's mother, and the quantity of money necessary for wedding expenses, etc. was determined. Days of betrothal and wedding were appointed. The first official action of a wedding is the *evening of henna*. The family of the groom sends to the girl henna, and color fabrics necessary for dyeing of hands of the bride and the groom with henna. The bride gets green clothes as gifts. Green is the colour color of good luck and happiness. When the groom is already ready to the wedding, accompanied by singing and dances he comes to the house of the bride where her father cuts a sacrificial ram under his legs, and the groom, passing through the blood, enters the house. The groom sees the bride sitting on a chair with a white cape over her head and covering her body. He gives a gold watch or a necklace as a gift to the girl and only after that he is allowed to look at the face of his future wife. The bride embraces a little boy in order to give birth to a boy in a year. Then the bride says *goodbye* to her parents and the family who see her off with kind wishes and holding the Koran over her head. When the bride and the groom reach the house of the groom, a ram must be sacrificed before the newly married couple. Here the groom presents the bride with a gift. If the marriage night passes successfully and the groom likes his spouse, they make a ceremony of *kissing the mother-in-law's hand* in the morning: they go to the wife's mother together and the son-in-law kisses her hand.

The wedding rite was accompanied with religious ceremonies. All of them have one main purpose - to have many descendants, to guarantee the prosperity of the family and a peaceful life. There is also a number of religious ceremonies, protecting young people from the evil spirits and the evil eye. In traditional wedding ceremonies the worship of ancestors and the nature are especially numerous (the worship of fire, water, animals, plants and so forth). In this work the author examines also the ways of protection the women during pregnancy: e.g. the Koran must be hung up on her neck. At the time of delivery, different means are used to protect the newborns and women from evil spirits as, for example, from an *alk*. In this chapter the author pays attention to the methods of traditional medicine, with the help of which they treat children and women, on bathing ceremonies, the ceremony of the name-day, ceremonies of trimming of boys, pro-splittings of ears of girls and the ritual performed in connection with the teething of children.

Chapter 2 is devoted to funeral ceremonies. The funeral ceremony in the city of Lar which is generally inhabited by Shiites differs a little from the other regions which are populated with Sunnites, in spite of the fact that all of them follow the rules of Islam. After death, the body of the dead must be washed three times (in Islam it is considered that if the person dies in the battlefield, or *on the way to god*, it isn't necessary to wash it as he is considered a martyr, i.e. net). In the course of lowering one says prayers above, and another below repeats them in a loud voice, closer to the ear of the dead. At first men, then women sit down on the earth, lower a finger to the earth and pray. Usually people try to mark forty days after death on Friday. The most favorable time for a prayer is the sunset time on Thursday or the sunrise on Friday.

In chapter three various folk beliefs are considered. Here magic values of certain days of the week are noted: some of them are kind, good, successful, profitable and some days are bad, unsuccessful. In this region specific beliefs and ceremonies were connected also with certain days of the months of the lunar calendar. In some villages at the end of the months Moharram and

Safar Muslim people make night action which is called "Omar's murder". They avoid joyful actions during this time. On the tenth of Moharram people make a sacrifice in memory of the martyrdom of Imam Hussein. The eighteenth of Zolkhadzhe Shiites celebrate a holiday called *gadir-e-homi*. On this day, according to the legend, the muslim prophet appointed Ali his successor. *Chaarshambe sura* is marked out on the last Wednesday of the year. On the first days of *Nouruz* the horns of the animals and the doors are painted green. The beliefs connected with numerals are widespread in Lar: numbers eleven and seven are considered as sacred. Among Shiites in funeral ceremonies the important role is attributed to numbers one, three, five, six, seven, fifteen and forty. Thirteen is considered ominous number.

Worship of springs and trees (especially near the the springs) is expressed by pilgrimages during which different ceremonies including fortune-telling are carried out. People make offerings, pray asking for health, for children etc. The beliefs connected with animals, birds, insects - even butterflies have still remained. In folk beliefs special magic significance is attributed to white, green, violet, red and black colors. In Larestan the bans (taboo) are of great importance. Special supernatural characteristics are given to the left and right parts. The beliefs of the dreams are of certain values: a bad dream must never be told to someone but only to a green tree or flowing water in these cases it turns into a kind one and the evil does not come true.

Specific actions and objects are used to defend people from malefice and evil spirits during the child's birth, during forty days and many other cases.

Materials on the beliefs connected with traditional methods of treatment and medicines have been collected by the author from the modern healers having wide experience in this area. Different magic methods are used during ceremonies of calling and termination of the rain.

In the conclusion it is noted that geographical and climatic conditions have exerted direct impact on the characteristic features, the way of life and on spiritual culture of the people living in Larestan. A thorough study of folk beliefs shows that they have much in common with the beliefs of other people, such as, the beliefs connected with cults of trees, waters, fire, animals and many others.

The fact of existence of the same beliefs in the traditions of different people of different religions, shows the ancient roots of these beliefs, and also the similarity of their outlooks.

Studying the traditional way of life, culture, especially rituals and beliefs, is very important today as it guarantees the transfer of this sphere of culture to the next generations.